

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİNİN
ZAQATALA filialı

FAKÜLTƏ: İqtisadiyyat və menecment departamenti

BÖLMƏ: İqtisadiyyat və idarəetmə

İXTİSAS: Turizm işinin təşkili

Müdafiəyə buraxılır:

«_____» «_____» 2025-ci il

Bölmə rəhbəri: _____

BAKALAVR TƏHSİL PİLLƏSİ ÜZRƏ

BURAXILIŞ İŞİ

**MÖVZU: “QAX VƏ QƏBƏLƏ RAYONLARINDA TURİZMİN İNKİŞAFININ
MÜQAYİSƏLİ TƏHLİLİ”**

QRUP: TT1q-20

TƏLƏBƏ: Abdullayeva Lamiə

ELMİ RƏHBƏR: Muxtarov Məhəmməd

ZAQATALA-2025

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ	3
FƏSİL I. TURİZMİN REGIONAL İNKİŞAFDA ROLU VƏ QAX-QƏBƏLƏ RAYONLARININ TURİZM POTENSİALINA NƏZƏR	5
1.1 Regionların turizmin inkişafında yeri	5
1.2 Regionlarda turizmin inkişafında mövcud maneələr və onların aradan qaldırılması yolları.....	9
FƏSİL II. QƏBƏLƏ VƏ QAX RAYONLARINDA TURİZMİN CARİ VƏZİYYƏTİ	14
2.1 Qəbələ rayonunda turizm potensialı	14
2.2 Qax rayonunda turizm perspektivləri.....	17
2.3 Qəbələ və Qax rayonlarında turizmin müqayisəli təhlili	20
FƏSİL III. ŞİMAL-QƏRB TURİZM BÖLGƏSİNDƏ DAYANIQLI VƏ RƏQABƏTƏDAVAMLI TURİZMİN TƏŞKİLİ MƏSƏLƏLƏRİ (QAX VƏ QƏBƏLƏ RAYONLARI TİMSALINDA)	32
3.1 Qax və Qəbələ rayonlarında ənənəvi turizm formalarının təkmilləşdirilməsi yolları.....	32
3.2 Qax və Qəbələ rayonlarında alternativ turizm formalarının inkişaf etdirilməsi yolları.....	35
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR	41
İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI	43
Qrafiklərin siyahısı	45

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı: Qax və Qəbələ rayonlarında turizmin inkişafının müqayisəli təhlili mövzusu Azərbaycanın regional iqtisadi inkişaf strategiyası baxımından mühüm aktuallıq kəsb edir. Müasir dövrdə turizm sektoru yalnız iqtisadi deyil, həm də mədəni və sosial inkişafın aparıcı istiqamətlərindən biri kimi çıxış edir. Xüsusilə regionlarda turizmin inkişafı yeni iş yerlərinin yaradılması, infrastrukturun təkmilləşdirilməsi və yerli icmaların rifah səviyyəsinin yüksəldilməsi baxımından əhəmiyyətliyədir.

Qax və Qəbələ rayonları təbii-landşaft müxtəlifliyi, tarixi-mədəni irsi və turistik potensialı ilə seçilən bölgələrdir. Qəbələ uzun illərdir ki, turizm sektorunda aktiv inkişaf mərhələsinə qədəm qoyub, xarici və yerli turistlərin sevimli istirahət məkanına çevrilmişdir. Qax isə daha çox ekoturizm və etnoturizm sahəsində potensiala malik olub, son illərdə turizm infrastrukturunu baxımından diqqət çəkməyə başlamışdır.

Mövzunun aktuallığı həm də ondan irəli gəlir ki, bu iki regionun turizm sahəsindəki fərqli inkişaf dinamikasının müqayisəli təhlili aparılmaqla, dövlət siyasətinin bölgələrə yönəlik düzgün planlaşdırılmasına töhfə verilə bilər. Eyni zamanda, bu təhlil gələcəkdə digər bölgələr üçün uğurlu inkişaf modellərinin hazırlanmasında praktiki əhəmiyyət kəsb edir.

Buraxılış işinin məqsəd və vəzifələri: Buraxılış işinin əsas məqsədi Qax və Qəbələ rayonlarında turizm sektorunun inkişafını müqayisəli şəkildə təhlil etmək, hər iki bölgənin potensialını və qarşılaşdıqları çətinlikləri araşdırmaqdır. Bu məqsədə nail olmaq üçün aşağıdakı vəzifələr müəyyənləşdirilmişdir:

- ✓ Qax və Qəbələ rayonlarının təbii, mədəni və turizm resurslarının öyrənilməsi;
- ✓ Hər iki rayonda mövcud olan turizm infrastrukturunun vəziyyətinin təhlili;
- ✓ Yerli və mərkəzi səviyyədə turizm siyasətinin bölgələrə təsirinin qiymətləndirilməsi;

✓ Qax və Qəbələdə turizm fəaliyyətinin sosial-iqtisadi təsirlərinin müqayisəli təhlili;

✓ Turizm sektorunun inkişafında qarşıya çıxan problemlərin və onların həlli yollarının müəyyənləşdirilməsi.

Tədqiqatın obyektı və predmeti: Tədqiqatın obyektini Qax və Qəbələ rayonlarında turizm sahəsi təşkil edir. Predmeti isə bu iki rayonun turizm sektorunun inkişaf səviyyəsinin, mövcud potensialın və tətbiq olunan siyasətlərin müqayisəli təhlilidir.

Tədqiqatın informasiya bazası: Buraxılış işinin yazılmasında Azərbaycan Respublikasının Dövlət Turizm Agentliyinin statistik məlumatlarından, Qax və Qəbələ rayonlarının yerli idarəetmə strukturlarının hesabatlarından, müvafiq iqtisadi və turizmə dair elmi məqalələrdən, rəsmi sənədlərdən, həmçinin internet resurslarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi: Buraxılış işində əldə edilmiş elmi yeniliklər aşağıdakılardan ibarətdir:

✓ Qax və Qəbələ rayonlarının turizm sahəsindəki resursları və inkişaf imkanları sistemli şəkildə müqayisə edilmişdir;

✓ İnfrastruktur və dövlət dəstəyi faktorları çərçivəsində hər iki bölgənin turizm inkişafı analiz olunmuşdur;

✓ Turizm sektorunun yerli icmalara sosial-iqtisadi təsiri ilk dəfə olaraq bu iki bölgənin kontekstində paralel şəkildə araşdırılmışdır;

✓ Regionlar üçün uyğun turizm inkişaf strategiyalarının əsas elementləri təklif edilmişdir.

Buraxılış işinin nəzəri-praktiki əhəmiyyəti: Tədqiqatın nəzəri-praktiki əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, buradakı təhlillər və nəticələr Qax və Qəbələ rayonlarının turizm sektorunda həyata keçiriləcək dövlət proqramlarının hazırlanmasında və siyasətlərin formalaşdırılmasında istifadə oluna bilər. Eyni zamanda bu iş gələcək elmi-tədqiqatlar, magistr dissertasiyaları və regional inkişaf layihələri üçün məlumat bazası rolunu oynaya bilər.

FƏSİL I. TURİZMİN REGIONAL İNKİŞAFDA ROLU VƏ QAX-QƏBƏLƏ RAYONLARININ TURİZM POTENSİALINA NƏZƏR

1.1 Regionların turizmin inkişafında yeri

Müasir dövrdə turizm sektoru dünya iqtisadiyyatının əsas sahələrindən birinə çevrilmişdir. Qloballaşma və texnologiyaların inkişafı insanların coğrafi sərhədləri aşaraq müxtəlif mədəniyyətləri və regionları tanımaq marağını daha da artırmışdır. Bu kontekstdə regionların turizmin inkişafında rolu və əhəmiyyəti xüsusi diqqətə layiqdir. Regionlar yalnız mərkəzi şəhərləri tamamlayan coğrafi ərazilər deyil, həm də unikal təbiət mənzərələri, tarixi abidələri, milli adət-ənənələri və lokal iqtisadi potensialı ilə ölkənin turizm strategiyasında həlledici yer tutur.

Azərbaycan kimi zəngin təbii sərvətlərə, qədim tarixə və rəngarəng etnik-mədəni müxtəlifliyə malik ölkələrdə regional turizmin inkişaf etdirilməsi, həm ölkənin iqtisadi yüksəlişi, həm də sosial rifahın artırılması baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır. Xüsusilə regionlarda turizm infrastrukturalarının formalaşdırılması, xidmət sahələrinin genişləndirilməsi və yerli icmaların bu prosesə inteqrasiyası turizmin dayanıqlı və inklüziv inkişafını təmin edən əsas amillərdəndir. Bu baxımdan, regionların turizmin inkişafındakı yeri təkcə iqtisadi dəyər kimi deyil, həm də mədəni və sosial inteqrasiya baxımından strateji əhəmiyyət kəsb edir.

Turizm yalnız ölkə miqyasında deyil, regional səviyyədə də sosial-iqtisadi və mədəni inkişafın mühüm tərkib hissəsi hesab olunur. Müasir yanaşmalarda turizmin regionların canlanmasına, yerli əhalinin rifah səviyyəsinin yüksəlməsinə, yeni iş yerlərinin yaranmasına və infrastrukturun inkişafına təsiri getdikcə daha çox diqqət cəlb edir. Turizm sektoru, iqtisadi inkişafın əsas drayverlərindən biri kimi qiymətləndirilir. Dünya Bankının və Ümumdünya Turizm Təşkilatının statistik məlumatlarına görə, bir çox ölkələrdə ÜDM-in 10-12%-i bu sektordan əldə olunur (WTTC, 2022). Azərbaycanda da qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsi siyasətində turizm sahəsinin rolu ildən-ilə artmaqdadır.

Turizmin iqtisadi və sosial təsir mexanizmlərinə aşağıdakılar daxildir:

- Maliyyə axınlarının bölgələrə yönəldilməsi – turistlərin xərcləri yerli iqtisadiyyatda dövriyyənin artmasına səbəb olur.
- İnfrastrukturun inkişafı – yollar, mehmanxanalar, ictimai xidmət obyektləri yenilənir.
- İş yerlərinin yaradılması – otellər, turizm agentlikləri, ictimai iaşə obyektləri və nəqliyyat sahəsində məşğulluq artır.
- Mədəni irsin qorunması və təşviqi – abidələrin bərpası, festivalların təşkili və turizm brendlərinin yaradılması.

Turizm eyni zamanda mədəni dialoqu və regionlararası əməkdaşlığı da gücləndirir.

Regionlar – yəni paytaxtdan və iri şəhərlərdən kənarda yerləşən inzibati-ərazi vahidləri – turizmin inkişafında mühüm potensiala malikdir. Bu potensial əsasən təbii-landşaft xüsusiyyətləri, mədəni-tarixi irs, xalq sənətkarlığı və qonaqpərvərliyin qorunub saxlanması ilə bağlıdır.

Azərbaycanda turizm üzrə perspektivli regionlara aşağıdakılar daxildir:

- Quba-Xaçmaz regionu – ekoturizm və dağ turizmi imkanları ilə fərqlənir;
- Şəki-Zaqatala regionu – mədəni irs obyektləri, Şəki Xan Sarayı və s.;
- Qarabağ regionu – post-münaqişə dövründə mədəni və ziyarət turizminin inkişaf perspektivləri;
- Lənkəran-Astara regionu – subtropik iqlim və sağlamlıq turizmi imkanları.

Bu regionlarda turizm həm daxili turizmin canlanması, həm də beynəlxalq turist axınının bölgələrə yönəldilməsi baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Regionların inkişaf planlarında turizm sektorunun düzgün planlaşdırılması və idarə olunması mühüm yer tutur. Bunun üçün aşağıdakı şərtlər əsas hesab olunur:

- Regionun turizm resurslarının elmi əsaslarla öyrənilməsi və xəritələşdirilməsi;
- Turizm məhsullarının çeşidləndirilməsi və brend formalaşdırılması;
- Yerli əhəlinin turizm fəaliyyətinə cəlb olunması və təlimlər keçirilməsi;

- İnfrastruktur və xidmət səviyyəsinin beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması;

- İctimai və özəl sektor arasında əməkdaşlıq mexanizmlərinin yaradılması.

İnkişaf etmiş ölkələrdə tətbiq olunan klaster yanaşması da regionlar üzrə turizmin səmərəli idarə olunmasına şərait yaradır. Klaster modeli eyni sahədə fəaliyyət göstərən müəssisələrin bir-biri ilə əməkdaşlıq etməsinə əsaslanır (Porter, 1998). Azərbaycanda bu model Lənkəran, Qəbələ, Quba kimi bölgələrdə tətbiq oluna bilər.

Azərbaycan Respublikasının ərazisi coğrafi baxımdan müxtəlif iqlim qurşaqları və təbii resurslarla zəngin olmaqla, turizm sahəsinin inkişafı üçün əlverişli imkanlara malikdir. Rəsmi statistikaya əsasən, ölkə 10 iqtisadi rayona bölünür (2021-ci ildən sonra yenidən bölgü aparılmışdır), bu regionlar arasında turizm baxımından fərqli profillər formalaşır:

- Dağlıq Şimal-Qərb regionu (Şəki-Zaqatala, Qax, Oğuz və s.) – mədəni-tarixi turizm, ekoturizm

- Quba-Xaçmaz regionu – dəniz turizmi, kənd turizmi
- Lənkəran-Astara regionu – sağlamlıq turizmi, subtropik ekoturizm
- Qarabağ regionu – post-münaqişə turizmi, mədəni irs turizmi
- Naxçıvan MR – dini turizm, arxeoloji turizm
- Şimal regionu – Quba-Xaçmaz turizm klasteri

Quba, Qusar, Xaçmaz və Şabran rayonları turizm baxımından böyük potensiala malikdir. Bu region həm dağ, həm də dəniz turizmi imkanlarını özündə birləşdirir. Qusar rayonundakı “Şahdağ Turizm Kompleksi” Azərbaycanın ilk dağ-xizək kurortu kimi beynəlxalq səviyyədə tanınır. Qubanın Xınalıq kəndi UNESCO-nun siyahısına daxil edilməklə mədəni irs turizminin inkişafına yeni imkanlar açır.

Şəki-Zaqatala regionu – mədəni irs və kənd turizmi

Bu region zəngin tarixi irsi ilə tanınır. Şəki şəhəri 2019-cu ildə UNESCO-nun Dünya İrs Siyahısına daxil olunmuşdur. Burada yerləşən Şəki Xan Sarayı, Qum kəndində alban abidələri, və s. turistlərin diqqətini cəlb edir. Eyni zamanda kənd turizmi – bal, fındıq, xalçaçılıq və digər sənətkarlıq sahələri ilə bu bölgə fərqlənir.

Qarabağ və Şərqi Zəngəzur – yeni turizm məkanı

Qarabağ regionunun azad olunmasından sonra turizm sahəsində yeni imkanlar yaranıb. Şuşa şəhəri artıq "mədəniyyət paytaxtı" elan edilib. Bu bölgədə dini və ziyarət turizmi (Şuşa məscidləri, Vaqif türbəsi), təbiət turizmi (İsa bulağı, Cıdır düzü) və hərbi-tarixi turizm formalaşdırılır. Hazırda burada turizm infrastrukturunun sıfırdan qurulması prioritet məsələdir.

Lənkəran-Astara regionu – sağlamlıq və ekoturizm

Bu regionun subtropik iqlimi, termal sularla zənginliyi və çay plantasiyaları Lənkəran-Astaranı unikal turizm məkanına çevirir. İstisu kimi sanatoriyalar sağlamlıq turizminin inkişafına imkan yaradır. Hirkan Milli Parkı isə nadir flora və fauna ilə ekoturizmi təşviq edir.

Naxçıvan Muxtar Respublikası – unikal təbiət və dini turizm

Naxçıvan regionu Azərbaycanın qədim mədəniyyət mərkəzlərindən biridir. Əshabi-Kəhf ziyarətgahı, Duzdağ sanatoriyası, Əlincə qalası regionda həm dini, həm də sağlamlıq turizmi üçün geniş imkanlar yaradır. Regionun qapalı coğrafiyası, eyni zamanda özünəməxsus inkişaf modelinin formalaşmasına səbəb olmuşdur.

Aparılan araşdırmalar göstərir ki, regionların turizmin inkişafındakı rolu strateji əhəmiyyətə malikdir və ölkənin ümumi sosial-iqtisadi tərəqqisi üçün mühüm töhfələr verir. Azərbaycanın regionları zəngin təbii resursları, qədim tarix və mədəniyyət irsi, bənzərsiz coğrafi landşaftları və etnik-mədəni müxtəlifliyi ilə yerli və xarici turistlər üçün böyük cəlbedicilik potensialına malikdir. Bu regionlar ölkənin yalnız mərkəzi turizm mərkəzlərinə alternativ deyil, həm də spesifik turizm növlərinin – ekoturizm, aqroturizm, sağlamlıq turizmi, mədəni və etnoqrafik turizmin – inkişaf etdirilməsi baxımından geniş imkanlar təqdim edir.

Regionlarda turizmin inkişafı həm də iqtisadiyyatın şaxələndirilməsinə, yeni iş yerlərinin yaradılmasına, yerli əhalinin gəlir imkanlarının artırılmasına və kənd yerlərində yaşayış səviyyəsinin yüksəldilməsinə xidmət edir. Eyni zamanda, turizmin inkişafı yerli infrastrukturun yaxşılaşdırılmasına, ictimai xidmətlərin genişlənməsinə və regionların investisiya cəlbediciliyinin artmasına səbəb olur. Bütün bunlar isə ölkə üzrə balanslaşdırılmış inkişafın təmin olunmasına zəmin yaradır.

Lakin bu imkanlardan səmərəli istifadə etmək üçün regionlarda turizm sahəsində məqsədyönlü və davamlı siyasətin aparılması zəruridir. Regionların turizm brendlərinin formalaşdırılması, müasir infrastrukturun yaradılması, peşəkar turizm kadrlarının hazırlanması və beynəlxalq təcrübənin tətbiqi bu sahənin gələcək inkişafında həlledici rol oynayır.

Nəticə etibarilə, regionların turizmin inkişafındakı yeri təkcə iqtisadi baxımdan deyil, həm də sosial, mədəni və ekoloji baxımdan geniş əhəmiyyət kəsb edir. Ona görə də bu sahəyə dövlət və özəl sektor tərəfindən daha çox diqqət yetirilməsi, integrasiyalı inkişaf modellərinin tətbiqi və regionların turizm potensialının sistemli şəkildə qiymətləndirilməsi, ölkənin ümumi turizm strategiyasının uğurla reallaşmasına imkan yaradacaqdır.

1.2 Regionlarda turizmin inkişafında mövcud maneələr və onların aradan qaldırılması yolları

Turizm sektoru dünya üzrə iqtisadi artımın, məşğulluğun və sosial rifahın artırılmasında mühüm rol oynayan sahələrdən biridir. Bu sahənin ölkənin yalnız paytaxt və iri şəhərləri deyil, həm də regionları üzrə balanslı şəkildə inkişaf etdirilməsi dayanıqlı iqtisadi inkişafa, mədəni müxtəlifliyin qorunub saxlanılmasına və əhalinin rifah səviyyəsinin yüksəldilməsinə töhfə verir. Xüsusilə Azərbaycan kimi zəngin təbii resurslara, qədim mədəni irsə və strateji coğrafi mövqeyə malik ölkələrdə regionlarda turizmin inkişafı mühüm perspektivlər vəd edir. Lakin bu potensiala baxmayaraq, regionlarda turizm fəaliyyətinin genişlənməsi qarşısında bir sıra maneələr mövcuddur.

Mövcud maneələr əsasən zəif infrastruktur, turizm xidmətlərinin keyfiyyətsiz təşkili, kadr çatışmazlığı, informasiya çatışmazlığı, təbliğatın yetərsizliyi, maliyyə resurslarına çıxışın məhdudluğu və idarəetmədə koordinasiyanın olmaması kimi amillərlə bağlıdır. Bu maneələr təkcə turizm sektorunun inkişaf tempini zəiflətdiyi üçün deyil, həm də regionların iqtisadi potensialının tam reallaşdırılmasına əngəl

olduğu üçün ciddi şəkildə araşdırılmalı və effektiv həll yolları müəyyənləşdirilməlidir.

Azərbaycanın bölgələrində turizm sektorunun inkişafı istiqamətində son illərdə müəyyən irəliləyişlər müşahidə olunsa da, infrastrukturun zəifliyi bu sahənin davamlı inkişafını əngəlləyən əsas faktor olaraq qalır. Bir sıra bölgələrdə turizm obyektlərinə gedən yolların keyfiyyətsiz olması, ictimai nəqliyyatın qeyri-müntəzəm işləməsi və müasir turizm komplekslərinin çatışmazlığı turistlərin rahatlığını məhdudlaşdırır. Məsələn, dağlıq ərazilərdə yerləşən turizm məkanlarına çatmaq bəzi mövsümlərdə, xüsusən də qış aylarında çətinləşir. Bu isə mövsümi turizmin inkişafına mənfi təsir edir. Bundan başqa, bəzi regionlarda informasiya infrastrukturu da zəif inkişaf edib, yəni turistlərin ehtiyac duyduğu məlumatları yerindəcə və rahat şəkildə əldə etməsi mümkün deyil.

Bu vəziyyət həm də regionlarda turizmə yönəlik investisiya təşviqlərinin qeyri-kafi olması ilə əlaqədardır. İnfrastruktur məsələlərinin həlli üçün dövlət dəstəyi ilə yanaşı, özəl sektorun da prosesə cəlb edilməsi vacibdir.

- Yol, rabitə və kommunal infraqururura dair dövlət proqramlarının regionlar üzrə fərqləndirilməsi;
- Yerli turizm obyektlərinə gedən marşrutların inkişaf etdirilməsi və bu istiqamətdə investisiya layihələrinin dəstəklənməsi;
- İnformasiya tabloları, turist bələdçiləri və xəritələrin yayımı.
- Kadr potensialının zəifliyi və xidmət mədəniyyətində problemlər

Turizm yalnız təbiət və tarixə əsaslanmır, xidmət keyfiyyəti də ən az resurslar qədər vacib rol oynayır. Lakin regionlarda peşəkar kadrların azlığı, bələdçi xidmətlərinin keyfiyyətsiz olması və xidmət mədəniyyətinin ümumi səviyyəsinin aşağılığı bu sahənin inkişafına mane olur.

Bəzi regionlarda otel və restoran personalı turizm xidmətlərinin əsas prinsiplərini, qonaq məmnuniyyətini təmin etməyi və ya əsas xarici dilləri bilmirlər. Bu isə xarici turistlərin təəssüratını mənfi yöndə formalaşdırır və gələcək səfərlərin qarşısını ala bilər.

Şəxsi müşahidəmə əsasən, regionlarda yaşayan gənclər arasında turizm sahəsinə maraq artsa da, təlim və sertifikat proqramlarının sayının az olması onların peşəkar hazırlıq imkanlarını məhdudlaşdırır.

- Regionlarda turizm üzrə peşə məktəblərinin və qısamüddətli kursların təşkili;
- Xidmət sahəsi işçiləri üçün təcrübə proqramlarının və təlimlərin tətbiqi;
- Yerli gənclər üçün “turizm səfirləri” təşəbbüslərinin həyata keçirilməsi.

Tanıtım və informasiya fəaliyyətlərinin qeyri-effektivliyi

Bəzi regionların zəngin turizm imkanları olsa da, bunlar haqqında həm yerli, həm də beynəlxalq ictimaiyyət kifayət qədər məlumatlı deyil. Bunun əsas səbəbi tanıtım fəaliyyətlərinin pərakəndə və systemsiz olmasıdır. Məsələn, bəzi bölgələrin nə rəsmi turizm saytlarında, nə də sosial şəbəkələrdə adekvat təqdimatı mövcuddur.

Dünya üzrə rəqabət mühitində tanınmaq üçün təkcə turizm məhsulu deyil, onun brendləşdirilməsi və rəqəmsal platformalarda təbliği də vacibdir. Azərbaycanın bəzi bölgələri (məsələn, Şəki və Lənkəran) bu sahədə addımlar atsa da, əksər regionlar bu imkanlardan yetərinə istifadə etmirlər.

Bölgə rəhbərlikləri bu sahədə marketinq və PR mütəxəssisləri ilə əməkdaşlıq etməli, bölgənin vizual və məzmun baxımından cəlbedici təqdimatını yaratmalıdır.

- Regionlara məxsus brend identikliyinə formalaşdırılması (loqo, sloqan, vizual üslub və s.);
- Yerli festivalların, yarışların və turizm günlərinin keçirilməsi ilə bağlı təşviqlər;
- Sosial media və turizm platformalarında regionların aktiv təqdimatı.
- Turizm resurslarının systemsiz istifadəsi və idarəetmədə koordinasiyasızlıq

Azərbaycan regionlarının təbii və mədəni irsi böyük potensiala malik olsa da, bu resursların səmərəli idarə olunmaması müşahidə olunur. Bəzi ərazilərdə mədəni abidələr baxımsız vəziyyətdədir, bəzi yerlərdə isə təbii ehtiyatlar nəzarətsiz turist axını nəticəsində aşınma təhlükəsi ilə üz-üzədir. Həmçinin, yerli icra orqanları, turizm idarələri və özəl sektor arasında koordinasiyanın olmaması bu problemlərin sistemli

həllini çətinləşdirir. Bu istiqamətdə vahid regional turizm idarəetmə mərkəzlərinin yaradılması effektiv ola bilər.

- Regional turizm strategiyalarının hazırlanması və idarəetmənin mərkəzləşdirilməsi;
- Mədəni və təbii abidələrin qorunması üçün monitoring mexanizmlərinin tətbiqi;
- Dayanıqlı turizm prinsiplərinin tətbiqi (ekoloji tələblərə uyğun idarəetmə).

Turizmin inkişafı üçün infrastrukturun qurulması, xidmətlərin keyfiyyətinin artırılması və tanıtım kampaniyaları maliyyə dəstəyi tələb edir. Lakin bəzi regionlarda bu sahəyə sərmayə yatırımları çox aşağı səviyyədədir. Səbəblərdən biri risklərin yüksək qiymətləndirilməsi, digəri isə investisiya mühitinin qeyri-müəyyənliyidir.

Maliyyə çətinlikləri yerli sahibkarların turizm sektoruna girişini də əngəlləyir. Bu isə daxili təşəbbüslərin məhdudlaşmasına səbəb olur. Turizm investisiyalarının stimullaşdırılması üçün dövlət təşviqləri və vergi güzəştləri real təsir vasitəsi ola bilər.

- Regionlarda “turizm investisiya zonaları”nın yaradılması;
- Startap və kiçik bizneslər üçün turizm yönümlü qrant proqramları;
- Xarici investorlar üçün sadələşdirilmiş prosedurlar və hüquqi təminatlar.

Regionlarda turizmin inkişafı kompleks yanaşma tələb edir. Bu sahədə mövcud olan problemlər bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqəlidir və onların həlli yalnız ayrı-ayrı addımlarla deyil, sistemli yanaşma ilə mümkündür. İqtisadi, sosial və ekoloji amillər nəzərə alınmaqla turizm strategiyasının həyata keçirilməsi regionların ümumi inkişafına da töhfə verə bilər.

Şəxsi qənaətimə görə, dövlət siyasətində turizm yalnız iqtisadi sektor kimi deyil, həm də sosial-iqtisadi canlanmanın və regionlararası balansın təminatçısı kimi qəbul edilməlidir. Bu zaman regionlar həm turizm gəliri əldə edər, həm də öz mədəniyyətlərini qoruyaraq inkişaf edərlər.

Regionlarda turizmin inkişafı, ölkənin ümumi iqtisadi potensialının səfərbər olunması, əhalinin məşğulluğunun artırılması, sosial rifahın yaxşılaşdırılması və milli mədəni irsin qorunub saxlanması baxımından strateji əhəmiyyət daşıyır. Lakin aparılan araşdırmalar göstərir ki, bu istiqamətdə ciddi addımlar atılsa da, regionlarda turizmin səmərəli və davamlı inkişafına mane olan bir sıra problemlər hələ də qalmaqdadır. Zəif infrastruktur, turizm obyektlərinin azlığı və xidmət keyfiyyətinin aşağı olması, ixtisaslı kadr çatışmazlığı, informasiyanın çatışmazlığı, daxili və xarici təbliğatın zəif təşkili, yerli icmaların prosesə kifayət qədər cəlb olunmaması və maliyyə mənbələrinə çıxışın məhdudluğu bu sahədə əsas çətinliklər kimi qiymətləndirilir.

Bu maneələrin aradan qaldırılması üçün kompleks və məqsədyönlü yanaşma tələb olunur. İlk növbədə regionlarda nəqliyyat və kommunikasiya infrastrukturunun müasirləşdirilməsi, turizm obyektlərinin modernləşdirilməsi və yeni xidmət sahələrinin yaradılması vacibdir. Eyni zamanda turizm ixtisaslı kadrların hazırlanması, regionların turizm potensialının daxili və beynəlxalq səviyyədə effektiv təbliği, sahibkarlara güzəştli kreditlərin verilməsi və dövlət-özəl sektor əməkdaşlığının genişləndirilməsi kimi tədbirlər də bu sahədə irəliləyişə səbəb ola bilər. Bununla yanaşı, beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi və tətbiqi, regionların spesifik turizm üstünlüklərinin qiymətləndirilməsi və planlı inkişaf strategiyalarının hazırlanması da vacibdir.

Nəticə etibarilə demək olar ki, regionlarda turizmin inkişafı qarşısında duran maneələrə baxmayaraq, mövcud potensialın düzgün və strateji idarə olunması ilə bu sahə Azərbaycanın qeyri-neft iqtisadiyyatının aparıcı sütunlarından birinə çevrilə bilər. Əsas məsələ, bu istiqamətdə davamlı və koordinasiyalı fəaliyyətin təmin olunmasıdır.

FƏSİL II. QƏBƏLƏ VƏ QAX RAYONLARINDA TURİZMİN CARİ VƏZİYYƏTİ

2.1 Qəbələ rayonunda turizm potensialı

Azərbaycanın ən gözəl və təbii zənginliyə malik bölgələrindən biri olan Qəbələ rayonu, son illərdə ölkə daxilində və beynəlxalq miqyasda turizm sahəsində mühüm inkişaf mərhələsi keçmişdir. Zəngin tarixi irsi, təbii gözəllikləri və müasir turizm infrastrukturunu ilə Qəbələ bu gün Azərbaycanın əsas turizm mərkəzlərindən biri kimi tanınır.

Azərbaycanın şimal-qərb bölgəsində yerləşən Qəbələ rayonu zəngin tarixi, bənzərsiz təbiəti və inkişaf edən turizm infrastrukturunu ilə ölkənin aparıcı turizm mərkəzlərindən birinə çevrilmişdir. Tarixi eramızdan əvvəl III əsrə qədər uzanan bu ərazi uzun müddət Qafqaz Albaniyasının paytaxtı olmuş, bu isə Qəbələyə dərin mədəni irs və arxeoloji zənginlik bəxş etmişdir. Təbii gözəllikləri – sıx meşələri, dağ çayları, şlalələri, dağətəyi və dağlıq relyefi, eyni zamanda mülayim iqlimi Qəbələnin həm yerli, həm də xarici turistlər üçün cəlbediciliyini artıran başlıca amillərdir.

Son illər ərzində dövlət tərəfindən regionlarda turizmin inkişafına yönəldilən məqsədyönlü siyasət çərçivəsində Qəbələdə də ciddi irəliləyişlər müşahidə olunmaqdadır. Burada beynəlxalq səviyyəli otellər, istirahət mərkəzləri, əyləncə parkları, konsert və idman kompleksləri inşa olunmuş, nəqliyyat və kommunikasiya infrastrukturunda əsaslı yeniliklər həyata keçirilmişdir. Eyni zamanda, Qəbələdə təşkil olunan beynəlxalq musiqi festivalları və idman tədbirləri bu regionun turizm brendi kimi tanınmasına şərait yaratmışdır.

Qəbələ rayonu qədim tarixə malik olub, bir zamanlar Qafqaz Albaniyasının paytaxtı kimi mühüm siyasi və mədəni rol oynamışdır. Tarixi abidələr, qədim yaşayış yerləri və arxeoloji tapıntılar bölgənin mədəni turizm potensialını gücləndirir. Eyni zamanda, dağlar, meşələr, çaylar və füsunkar təbiət mənzərələri ekoturizm və macəra turizmi üçün əlverişli imkanlar yaradır.

Turizmin inkişafı Qəbələ rayonunun iqtisadi strukturunda da mühüm rol oynamışdır. Burada yeni otellər, istirahət mərkəzləri, idman və əyləncə obyektləri,

beynəlxalq tədbirlərə ev sahibliyi edən mərkəzlər açılmış, nəticədə yerli əhalinin məşğulluq səviyyəsi artmışdır. Dövlətin turizm sahəsinə dəstəyi və investor marağı bölgənin sürətli inkişafını daha da stimullaşdırmışdır.

Mövcud imkanlarla yanaşı, Qəbələdə turizm sektorunun qarşısında duran bəzi problemlər də vardır: infrastrukturun tam modernləşdirilməsi ehtiyacı, ekoloji tarazlığın qorunması, xidmət keyfiyyətinin yüksəldilməsi və mövsümi turizmə alternativlərin inkişaf etdirilməsi bu sahədə diqqət yetirilməli əsas məsələlərdəndir.

Qəbələ rayonu Azərbaycanın ən məşhur turizm mərkəzlərindən biridir. Bu rayon özünün təbii gözəlliyi, zəngin mədəni irsi və müasir turizm infrastrukturunu ilə yerli və xarici turistləri cəlb edir. Qəbələ Azərbaycanın şimal-şərqində yerləşir və dağları, meşələri, çayları və şlalələri ilə məşhurdur. Rayonun paytaxtı Qəbələ şəhəridir və bu şəhər tarixi abidələri, meydanları və yaşıllıqları ilə fərqlənir. Qəbələ rayonunda turizm son illərdə xeyli inkişaf etmişdir və burada müxtəlif turizm növləri, o cümlədən ekoturizm, istirahət turizmi, qış turizmi və mədəni turizm inkişaf etdirilir.

Qəbələnin təbii gözəllikləri turistlər üçün əsas cazibə mərkəzidir. Rayonda Tufandağ turizm kompleksi yerləşir ki, bu da qış aylarında xizəkçilər üçün ideal məkandır. Tufandağın yüksək zirvələri və xizək yolları həm peşəkarlar, həm də yeni başlayanlar üçün uyğundur. Bundan əlavə, yay aylarında Tufandağda piyada gəzintiləri, velosiped sürmək və digər ekstremal idman növləri ilə məşğul olmaq mümkündür (<https://azerbaijan-news.az/index.php/pdf/posts/detail/tufandag-qis-yay-turizm-istirahet-kompleksi-daha-diqqetcekendir-1650313909>). Rayonda Nohur gölü kimi məşhur təbii gözəlliklər də var. Bu göl özünün sakit mühiti və təmiz havası ilə seçilir. Turistlər burada qayıq səfərləri edə, balıq tuta və ya təbiətin sakitliyində istirahət edə bilərlər.

Qəbələ rayonunda bir çox şlalələr də turistlərin diqqətini cəlb edir. Qəbələ şlalələri meşə dərinliklərində yerləşir və xüsusilə yay aylarında sərinləmək üçün ideal məkandır. Bu şlalələrə qədər olan yol boyu təbiətin gözəlliyini seyr etmək mümkündür. Bundan əlavə, rayonun ərazisində müxtəlif mineral bulaqlar var ki, onların müalicəvi xüsusiyyətləri turistlər üçün əlavə cazibədir.

Mədəni turizm baxımından Qəbələ rayonu zəngin tarixi irsə malikdir. Qəbələ qədim Albaniya dövlətinin paytaxtı olmuşdur və bu səbəbdən rayon ərazisində bir çox arxeoloji abidələr var. Qədim Qəbələ şəhərinin xarabalığı turistlər üçün xüsusi maraq doğuran yerlərdəndir. Burada qədim məbədlər, qalalar və digər tarixi tikililər öyrənilə bilər. Qəbələ Tarix-Diyarşünaslıq Muzeyi də rayonun mədəni irsini daha yaxından tanımaq üçün mühüm məkandır. Muzeydə qədim dövrlərə aid müxtəlif artefaktlar, silahlar və gündəlik həyat əşyaları nümayiş etdirilir.

Qəbələdə turizm infrastrukturu da yüksək səviyyədədir. Rayonda müxtəlif kateqoriyalı otellər, istirahət kompleksləri və sanatoriyalar fəaliyyət göstərir. Bu otellərin bir çoxu beynəlxalq standartlara cavab verir və turistlərə yüksək səviyyəli xidmət təqdim edir. Bundan əlavə, Qəbələdə kafe və restoranların sayı çoxdur və burada Azərbaycan mətbəxinin ənənəvi yeməklərini dadmaq mümkündür. Xüsusilə, Qəbələ balı və digər regional xörəklər turistlər arasında populyardır.

Hal-hazırda Qəbələ rayonu eyni zamanda 2500-dən çox turisti qəbul edə biləcək müasir mehmanxana kompleksləri ilə təchiz olunmuşdur. “Qafqaz” brendi altında fəaliyyət göstərən beşulduzlu otellər (Qafqaz Resort, Qafqaz Riverside, Qafqaz Sport, Qafqaz Karvansaray, Qafqaz Yengicə Termal Hotel və Spa) yüksək xidmət keyfiyyəti ilə seçilir (<https://qebele-ih.gov.az/storage/files/files/73814.pdf>). Bundan əlavə, Qəbələnd əyləncə parkı və Tufandağ Qış-Yay Turizm Kompleksi kimi infrastruktur obyektləri əyləncə və istirahət sahəsində mühüm rol oynayır.

Rayonda turizm sektorunun davamlı inkişafı üçün insan resurslarının hazırlanması məqsədilə Qəbələ Dövlət Peşə Təhsil Mərkəzi fəaliyyət göstərir. Bu mərkəz hotel inzibatçısı, mühasib, barmen, ofisiant, aşpaz və qənnadçı ixtisasları üzrə mütəxəssis hazırlığını təmin edir.

Qəbələ rayonu ekoturizm və aqroturizm potensialı ilə seçilir. Dağlıq və meşəlik ərazilərə yürüş, kamping və ekoloji turlar üçün əlverişlidir. Turistlər Qəbələnin kəndlərində yerləşən fermer təsərrüfatlarına baş çəkərək yerli kənd həyatını yaxından tanıya, ekoloji təmiz məhsullardan dadı alırlar. Xüsusilə Nic kəndində yaşayan Udin icmasının tarixi irsi və mədəniyyəti maraq doğurur. Qəbələdə qış turizmi də inkişaf edir. Tufandağ Qış-Yay Turizm Kompleksi regionun ən müasir dağ-xizək

kurortlarından biridir. Burada müxtəlif çətinlik dərəcələrinə malik xizək trasları, kanat yolları və dağ otelləri fəaliyyət göstərir. Xizək idmanı ilə yanaşı, qar motorları, snowboard və digər qış idman növləri ilə məşğul olmaq mümkündür. Bu kompleks ilboyu turistləri qəbul edir və yay aylarında da dağ yürüşləri və digər açıq hava fəaliyyətləri üçün ideal məkandır. Rayonda sağlamlıq turizmi də diqqət çəkir. Qəbələdə mineral bulaqlar mövcuddur və bu mənbələr əsasında termal turizm inkişaf etdirilir. Qafqaz Yengincə Termal Hotel və Spa bu sahədə nümunəvi komplekslərdən biridir. Turistlər burada termal suların müalicəvi xüsusiyyətlərindən faydalana bilirlər.

2.2 Qax rayonunda turizm perspektivləri

Azərbaycanın şimal-qərbində yerləşən Qax rayonu təbii gözəllikləri, zəngin mədəni irsi, etnik müxtəlifliyi və tarixi abidələri ilə seçilərək turizm baxımından yüksək potensiala malik bölgələrdən biri kimi fərqlənir. Böyük Qafqaz sıra dağlarının ətəyində yerləşən bu rayon həm dağlıq, həm də düzənlik relyefə malik olmaqla, müxtəlif turizm növlərinin – ekoturizm, dağ turizmi, mədəni və etnoqrafik turizmin inkişafı üçün əlverişli şərait yaradır. Mülayim iqlimi, əl dəyilməmiş təbiəti, nadir flora və faunası, həmçinin qədim tarixə malik abidələri və etnik qrupların folklor-mədəni xüsusiyyətləri Qaxı unikal bir turizm məkanına çevirir.

Qax rayonunun digər bir üstünlüyü də onun coğrafi mövqeyidir – həm Gürcüstanla sərhəddə yerləşməsi, həm də Zaqatala, Şəki və Balakən kimi turizm cəhətdən aktiv rayonlarla qonşuluğu bu bölgəni regional turizm marşrutlarının əsas halqasına çevirir. Eyni zamanda rayonda qədim Alban kilsələri, orta əsrlərə aid qalalar, məscidlər, karvansaralar və digər tarixi abidələr mədəni turizmin inkişafı üçün mühüm baza rolunu oynayır.

Qax rayonu Azərbaycanın zəngin təbii və mədəni irsə malik bölgələrindən biridir və turizm potensialı yüksəkdir. Rayonun mülayim iqlimi, əsrarəngiz təbiəti, zəngin flora və faunası, həmçinin tarixi abidələri turistlər üçün cəlbedici

məkanlar yaradır. Rayonda kənd yaşıl turizmi, müalicə və istirahət turizmi geniş yayılmışdır. Xüsusilə, İlisu, Ağçay, Qaşqaçay, Çınarlı və Qum kəndlərində kənd yaşıl turizmi inkişaf etmişdir. Turistlər bu kəndlərdə sadəcə kənd evlərində qalaraq yerli əhali ilə ünsiyyət qurur, bölgənin adət-ənənələri və yaşayış tərzini ilə yaxından tanış olurlar.

Bu, həm də yerli ailələrin sosial-iqtisadi vəziyyətinin yaxşılaşmasına töhvə verir. Rayonun ərazisində 68 tarixi abidə mövcuddur ki, bunlardan 2-si dünya, 18-i ölkə və 48-i yerli əhəmiyyətli. Məsələn, Ləkit və Qum kəndlərindəki məbədrlər, İlisu kəndində Sumuq qala, Beş bulaq, Ulu körpü kimi abidələr turistlər üçün maraqlı məkanlardır. Qax bölgəsi özünəməxsus təbiəti, qədim tarixi abidələri və zəngin kulinariya irsi ilə seçilir. Müxtəlif etnosların birgə və tolerantlıq şəraitində yaşadığı bu bölgə, çoxəsrlik mətbəx ənənələrini qoruyub saxlamaqla, yerli və milli gastronomik dəyərlərin yaşadılmasına töhfə verir. Burada hazırlanan yeməklərin əsas üstünlüklərindən biri, onların qədim reseptlər əsasında bişirilməsidir.

Region əhalisi, xüsusilə dağlı kəndlərdə, xəmir və düyü əsaslı yeməklərə üstünlük verir. Surhullu, ərİştə, qozla hazırlanan xınqal, plov kimi təamlar bu mətbəxin mühüm nümunələridir. Bundan əlavə, Qaxın sevilən yeməkləri arasında qiymə ilə doldurulmuş göyərti, çürük qızartma, lobyə yeməkləri, şabalıd və balqabaqla hazırlanan müxtəlif növ plovlar, eləcə də tut plovu xüsusi yer tutur (Xalq qəzeti, 2016: s.5)

Hər bir turizm obyektinin uğurlu inkişafı üçün davamlı və möhkəm təməl formalaşdırılması zəruridir. Bu məqsədlə təyinat ərazisi uyğun turizm resurslarına malik olmalıdır ki, bu resurslar həm təbii, həm də antropogen (insan tərəfindən yaradılmış) xarakter daşıya bilər. Əksər hallarda bu iki növün vəhdətinə rast gəlinir. Rəqabətli turizm bazarında üstünlük əldə etmək üçün cazibə mərkəzləri digər tanınmış və populyar məkanlardan aydın şəkildə fərqlənməlidir. Təyinat özünəməxsus kimliyini və unikal xüsusiyyətlərini vurğulamaqla turistlər üçün həm cəlbedici, həm də yaddaqalan təəssürat yarada bilər.

Bu bölgədə inkişaf potensialı yüksək olan digər turizm növlərindən biri də mədəni turizmdir. Qax rayonu təbii gözəllikləri – təmiz havası, sıx yaşıllıqlarla örtülü

dağları, axarlı çayları ilə yanaşı, zəngin tarixi-mədəni irsi ilə də turistlərin diqqətini cəlb edə bilər. Bu ərazi, həmçinin Qafqaz Albaniyasının qədim sivilizasiya izlərini daşıyan abidələrlə də tanınır.

Rayonda yerləşən Kürmük məbədi 19-cu əsrdə Çar Rusiyası dövründə inşa olunmuş və qədim alban məbədinin xarabalıqları üzərində salınmışdır. Bu tarixi abidə, bölgənin dini və memarlıq irsinin mühüm nümunələrindən biri hesab olunur. Eyni zamanda, İlisu kəndinə aparan yolda Kürmük çayı üzərində yerləşən "Ulu Körpü" XVIII əsrə aid tarixi memarlıq nümunəsidir. Tağvari formaya malik olan bu körpü yerli tikinti materiallarından – daş və yumurta qatışıqından istifadə edilməklə inşa edilmişdir. Körpünün yerləşdiyi Kürmük çayının suyu dağlardan gətirilən çöküntülər səbəbindən daim tünd rəngdə olur.

Bölgədə yerləşən digər mühüm tarixi abidələrdən biri də Sumuq qalasıdır. Bu qala 17–18-ci əsrlərdə müşahidə və müdafiə məqsədilə, ərazinin strateji nöqtəsində – ətraf yaşayış məntəqələrinə nəzarət edə biləcək yüksəklikdə inşa edilmişdir. Bundan əlavə, İlisu kəndinə yaxın ərazidə, dağın zirvəsində yerləşən Şamil Qalası da xüsusi tarixi əhəmiyyətə malikdir. XIX əsrdə Rusiyanın Şeyx Şamilə qarşı apardığı mübarizəni müşahidə etmək məqsədilə salınmış bu qala, coğrafi baxımdan əlçatmaz mövqedə yerləşdiyi üçün yalnız sıldırım dağ cığırları ilə zirvəyə qalxmaqla ziyarət edilə bilər.

Müasir dövrdə kənd turizmi global turizm sənayesində mühüm yer tutur və getdikcə daha çox əhəmiyyət kəsb edir. Xüsusilə iri şəhərlərdə yaşayan insanlar üçün urbanizasiya, gündəlik stress və səs-küylü mühitdən uzaqlaşaraq təbiət qoynunda istirahət etmək arzusunun artması bu turizm növünə olan tələbatı artırır. Bu baxımdan Qax rayonu, təbii gözəllikləri və sakit kənd həyatı ilə kənd turizminin inkişafı üçün əlverişli təyinat kimi çıxış edə bilər.

Kənd turizminin təşviqi və inkişafı yalnız beynəlxalq turistlər üçün deyil, eyni zamanda yerli əhali üçün də vacibdir. Bu, regionda sosial-iqtisadi inkişafı stimullaşdırmaqla yanaşı, yerli mədəniyyətin, ənənələrin və həyat tərzinin qorunub saxlanmasına və tanındılmasına da mühüm töhfə verir.

Kənd turizmi bu gün global turizm sektorunda əhəmiyyətli yer tutur və xüsusilə sürətli şəhər həyatından yorulmuş meqapolis sakinləri üçün cəlbedici bir istirahət forması hesab olunur. Şəhərin gündəlik səs-küyündən, stressindən uzaqlaşib təbiətlə ünsiyyətdə olmaq arzusu turistlərin kənd yaşayışına marağını artırır. Bu baxımdan Qax rayonu, təbii gözəllikləri, ekoloji təmiz mühiti və orijinal kənd atmosferi ilə kənd turizmi üçün ideal məkan kimi çıxış edə bilər.

Kənd turizminin inkişafı yalnız xarici turistlərin cəlb edilməsi baxımından deyil, həm də yerli əhali arasında daxili turizmin təşviqi və bölgənin sosial-mədəni potensialının reallaşdırılması baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu, həm regionun iqtisadi dirçəlişinə təkan verir, həm də milli mədəniyyətin və kənd həyat tərzinin qorunub saxlanmasına xidmət edir.

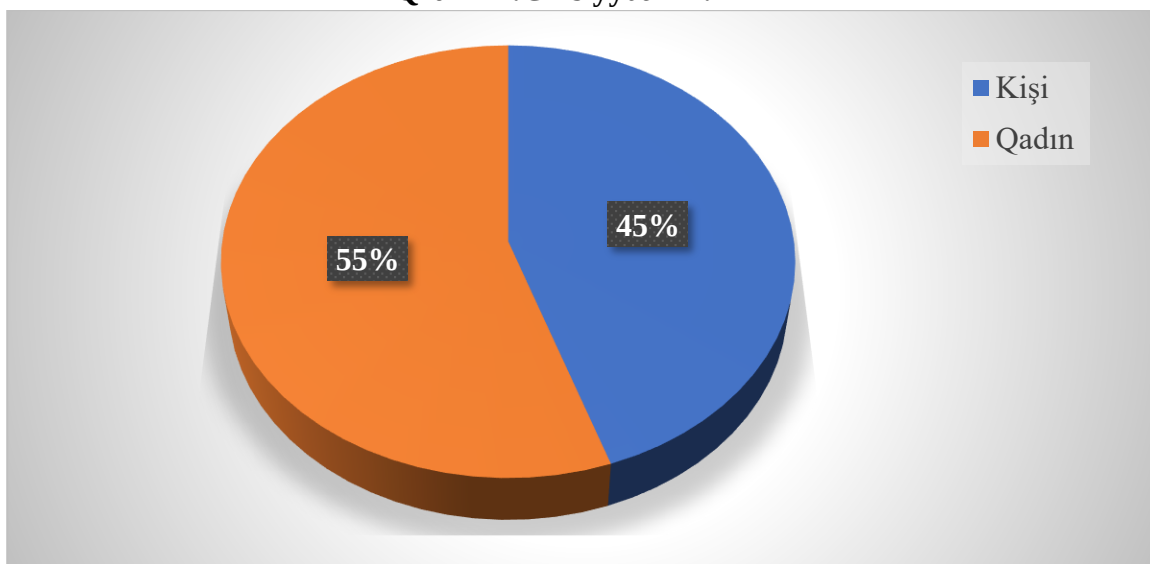
Təyinat bölgələri yalnız mövcud turizm məhsullarını deyil, həm də əraziyə dair yenilikləri, ziyarətçilər üçün maraq doğuran təcrübə və məkanları da ön plana çıxarmalıdır. Turistlər real insanlardan gələn təcrübələrə, autentik rəy və görüntülərə böyük etibar göstərirlər. Xüsusilə TripAdvisor və Booking.com kimi platformalarda yerləşdirilən istifadəçi rəyləri potensial turistlərin qərarvermə prosesinə birbaşa təsir edir və bölgənin brend kimi tanınmasına ciddi töhfə verir.

Qax rayonunun tanıtımı kontekstində isə sosial media vasitəsilə bu bölgəni unikal edən elementlərin – yerli əhalinin səmimiyyəti, qədim tarixi abidələr və Böyük Qafqaz dağlarının füsunkar təbiəti – vizual və informativ formada təqdim olunması olduqca əhəmiyyətlidir. Bu cür təqdimatlar Qaxın kənd turizmi üçün fərqli və cəlbedici brend imici formalaşdırmasına imkan yarada bilər.

2.3 Qəbələ və Qax rayonlarında turizmin müqayisəli təhlili

Qax və Qəbələ rayonlarında turizmin mövcud vəziyyətinin müqayisəli təhlili istiqamətində sorğu həyata keçirilmişdir. Sorğu online şəkildə həyata keçirilmiş və 92 nəfər iştirak etmişdir. İlk olaraq respondentlərə demoqrafik suallar ünvanlanmış daha sonra isə ünvanlanan suallara əsasən bu 2 rayon təmsalında turizmin hazırkı səviyyəsini təhlil etmək mümkün olmuşdur

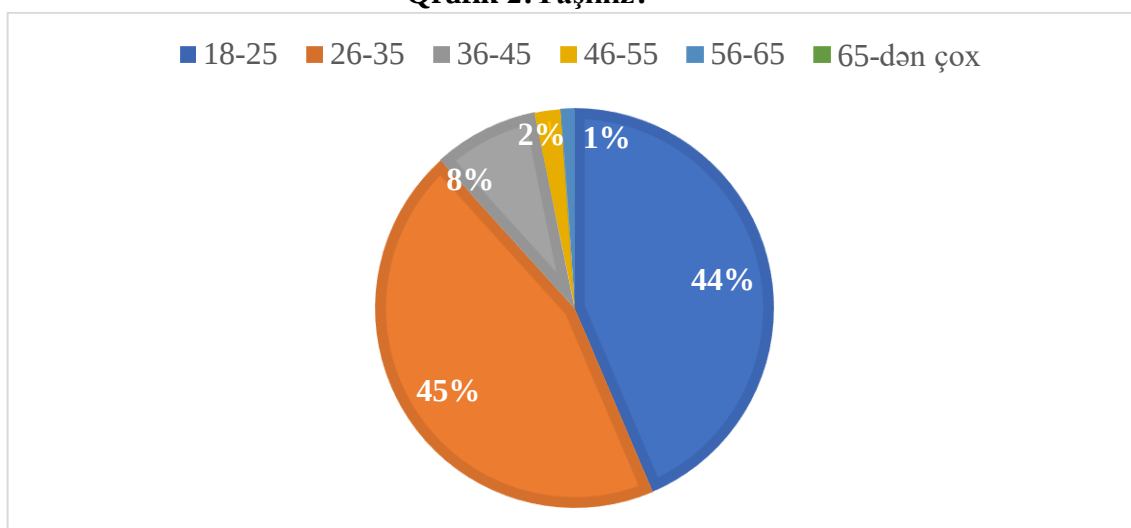
Qrafik 1:Cinsiyyätiniz?

Mənbə:Keçirilən sorğuya əsasən tərtib edilib.

Qrafik 1dən göründüyü kimi üstünlüyü qadınlar təşkil edir.Sorğuda 55% qadınlar,45% isə kişilər iştirak etmişdir.

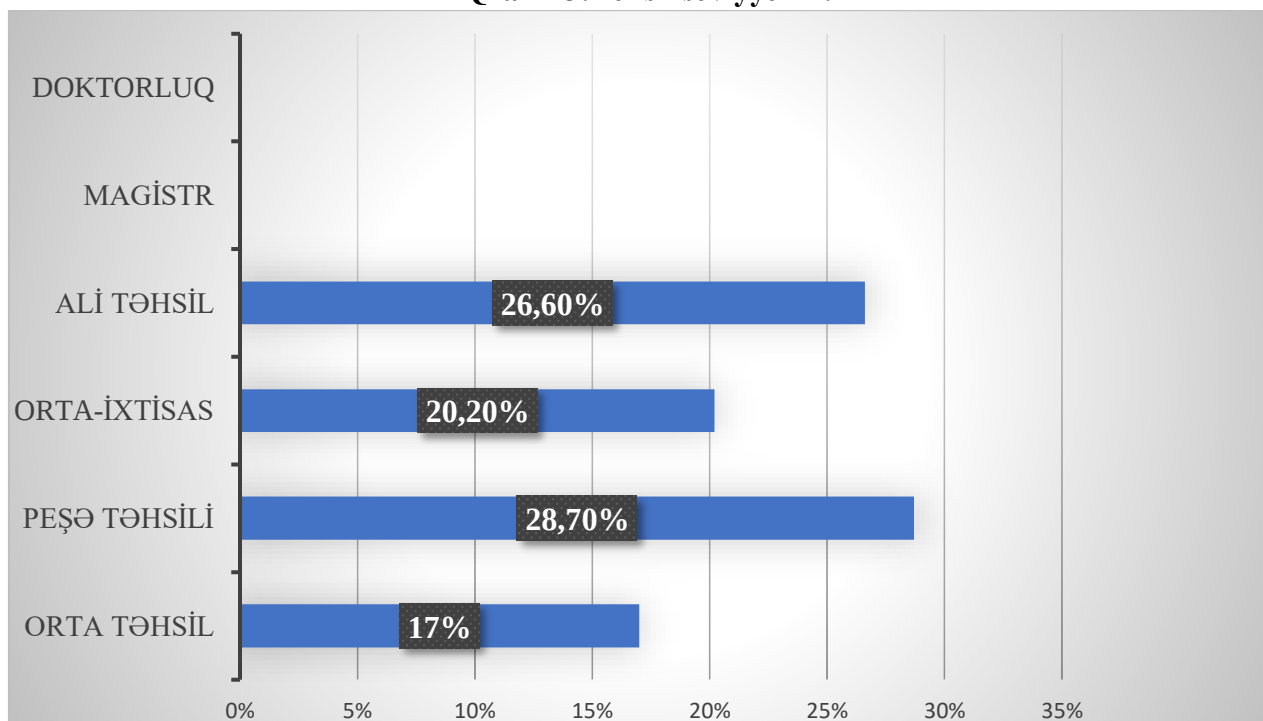
Qrafik 2:Yaşınız?

Mənbə: Keçirilən sorğuya əsasən tərtib edilib.

Qrafik 2- yə əsasən bəlli olur ki,sorğuda 26-35 yaş aralığındakı insanlar daha çox iştirak etmişdir.56-65 yaş aralığındakı insanlar isə azlıq təşkil edir.Yaşı 65-dən yuxarı olanlar isə ümumiyyətlə sorğuda iştirak etməmişdir.

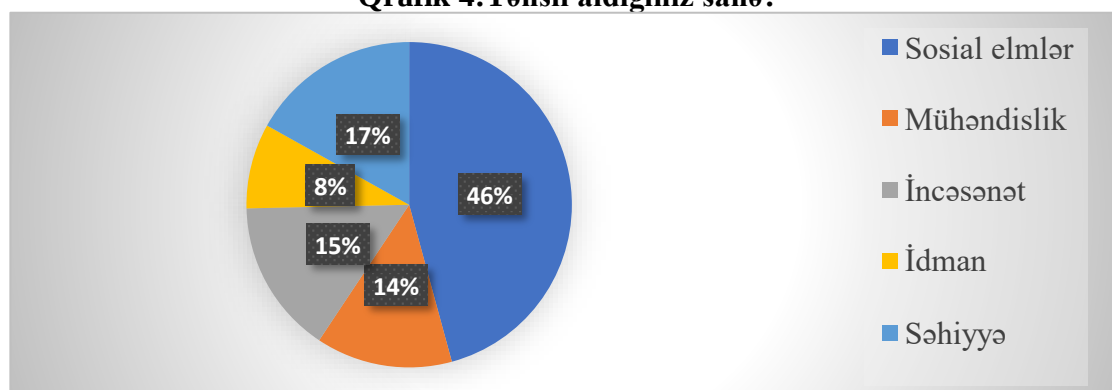
Qrafik 3:Təhsil səviyyəniz?

Mənbə: Keçirilən sorğuya əsasən tərtib edilib.

Sorğuda iştirak edənlərin 17%-i orta təhsilli,28,7%-i peşə təhsilli,20,2%-i orta-ixtisas,26,6 faizi ali təhsilli,6,4%-i magistr,1,1%-i isə doktorluq təhsili var.Sorğu iştirakçıları arasında çoxluq təşkil edən peşə təhsili olanlardır.Belə ki,bu şəxslərin payı 28,7% təşkil edir.

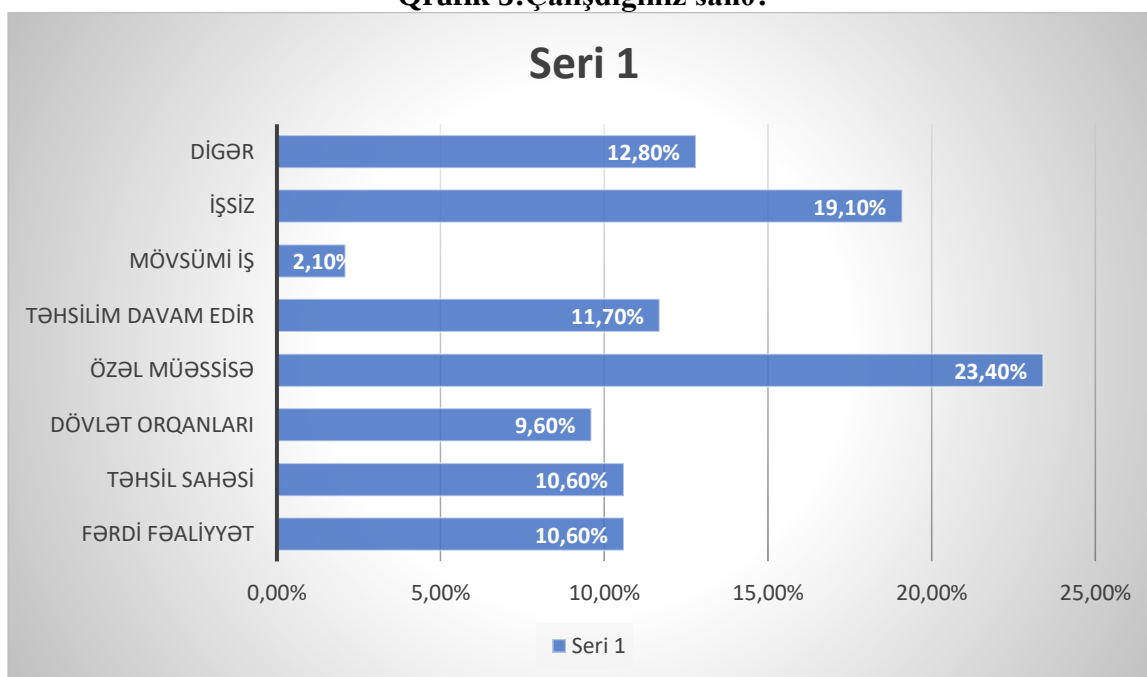
Qrafik 4:Təhsil aldığınız sahə?

Mənbə: Keçirilən sorğuya əsasən tərtib edilib.

Qrafik 4-ə baxdığımız zaman məlum olur ki,sorğu iştirakçılarının əksəriyyətinin (46%-nin) ali təhsili yoxdur.Yerdə qalanlarının isə 17%-ni səhiyyə,15%-i incəsənət,14%-i mühəndislik,8%-i isə idman sahəsində təhsil alır.

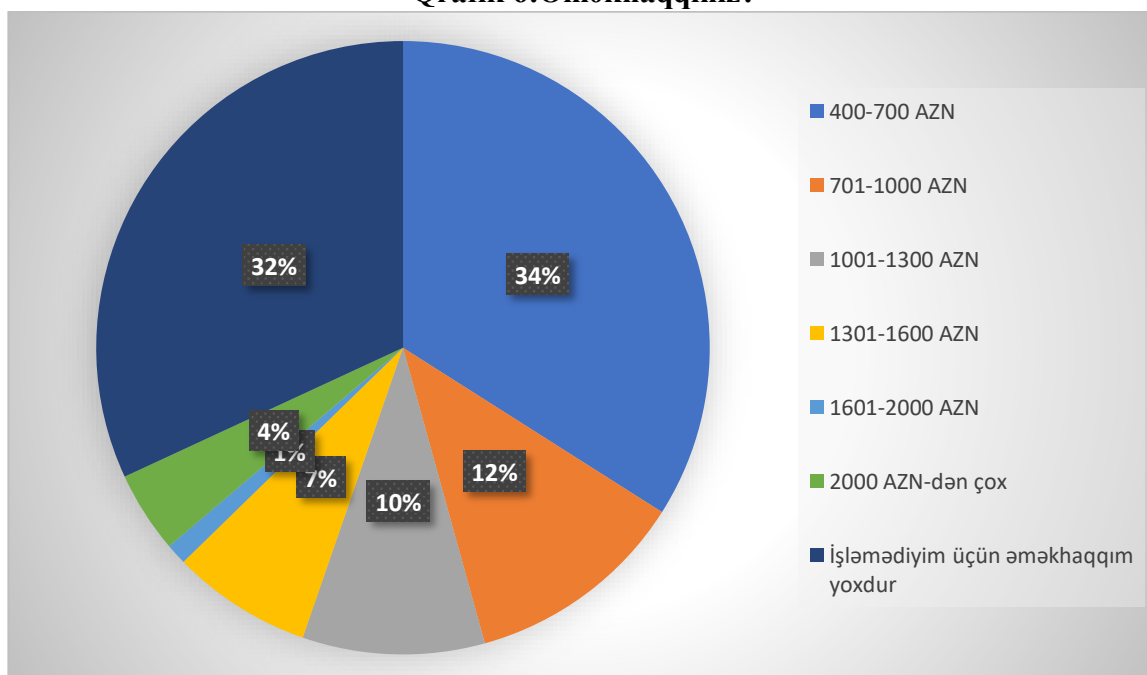
Qrafik 5:Çalışdığınız sahə?

Mənbə: Keçirilən sorğuya əsasən tərtib edilib.

Sorğuda iştirak edənlərin 10,6%-i fərdi fəaliyyət sahəsi,10,6%-i təhsil,9,6 faizi dövlət orqanları,23,4%-i özəl müəssisələrdə,10,6%%-i mövsümi işdə,12,8% i isə digər fəaliyyət sahələrində çalışır.11,7%-i tələbələr təşkil edir.Sorğumuzun 19,1 %-də isə işsizlər qeyd olub.

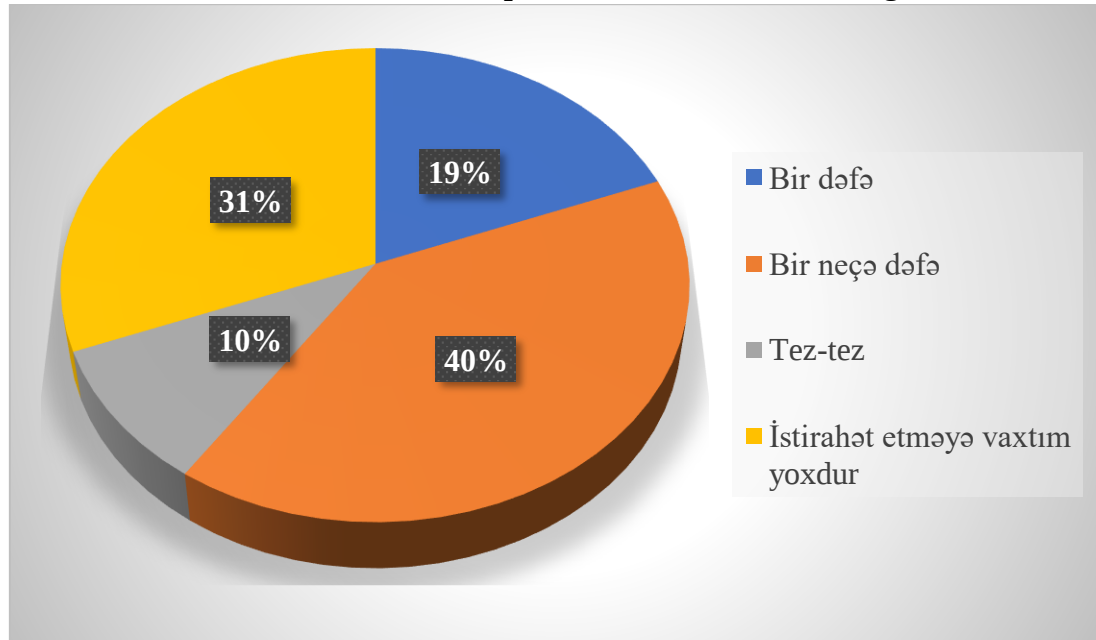
Qrafik 6:Əməkhaqqınız?

Mənbə:Keçirilən sorğuya əsasən tərtib edilib.

Keçirilən sorğudan göründüyü kimi iştirakçıların 34%-i 400-700 AZN, 11,7% 701-1000 AZN, 9,6% 1001-1300, 7,4% 1301-1600 AZN 4% 1601-2000 AZN aralığında, 4,3% isə 2000 AZN-dən çox əməkhaqqı alır. Təəssüf ki, 31,9 %-i işsizlərin payına düşür.

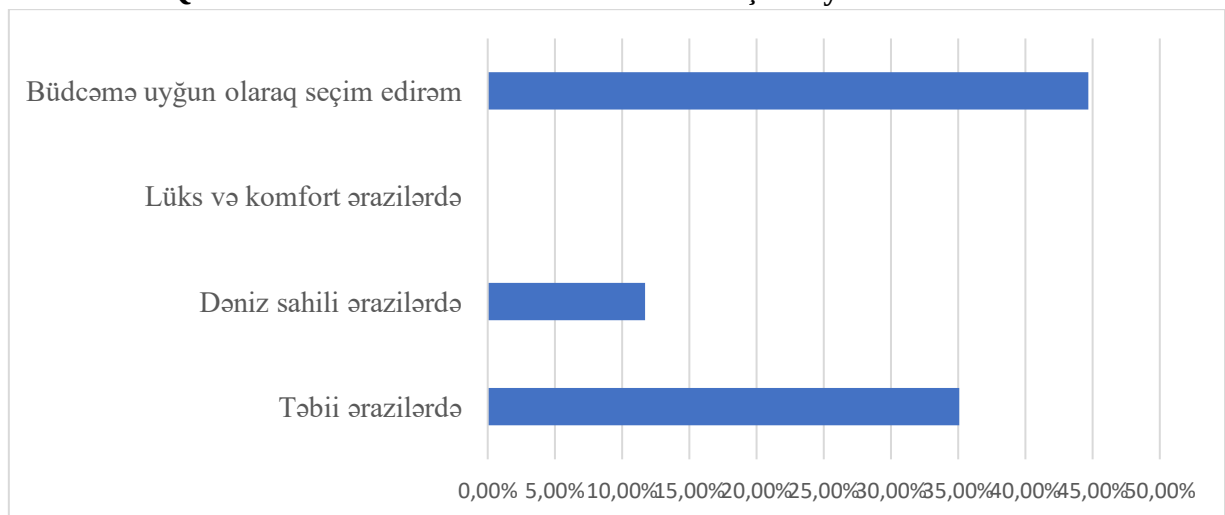
Qrafik 7: İl ərzində turizm məqsədi ilə neçə dəfə istirahətə gedirsiniz?

Mənbə: Keçirilən sorğuya əsasən tərtib edilib.

İl ərzində turizm məqsədilə tez-tez istirahət edənlər sorğunun 9,6%-ni, bir dəfə istirahət edənlər 19,1%, bir neçə dəfə 40,4%, istirahət etməyə vaxtı olmayanlar isə 30,9%-ni təşkil edir.

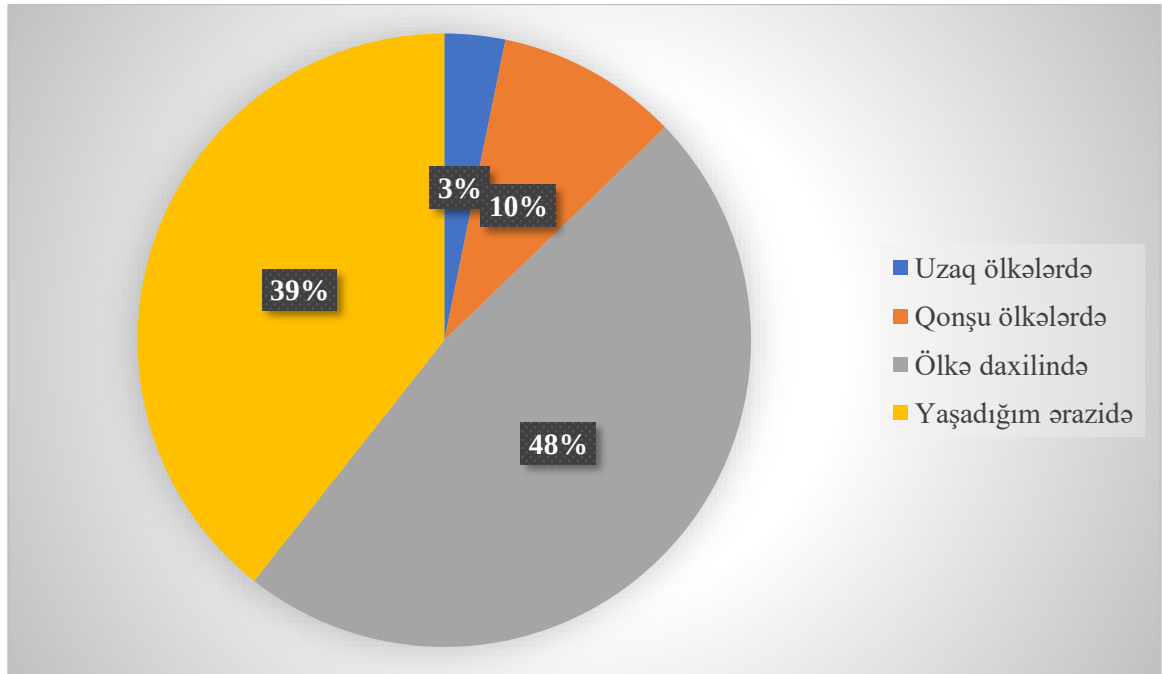
Qrafik 8: İstirahətinizi hansı ərazilərdə keçirməyə üstünlük verirsiniz?

Mənbə: Keçirilən sorğuya əsasən tərtib edilib.

İştirakçıların əksəriyyəti (44,7%) büdcəsinə uyğun olaraq seçim etməyi üstün tutur. Gərgin iş rejimindən uzaqlaşmağa üstünlük verən iştirakçılar əsasən təbii əraziləri seçir (35,1%). Dənizsahili ərazilərə üz tutanlar 11,7%, lüks və komfort əraziləri seçənlər isə 8,5% i təşkil edir.

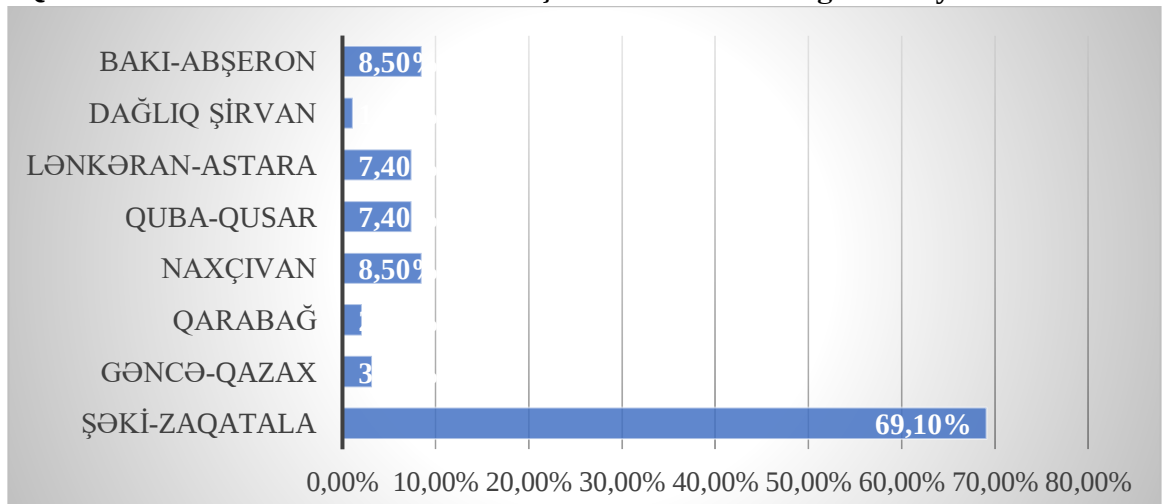
Qrafik 9: İstirahətinizi harada keçirirsiniz?

Mənbə: Keçirilən sorğuya əsasən tərtib edilib.

Sorğunun nəticələri göstərir ki, iştirakçılar əsasən ölkə daxilində istirahət etməyə üstünlük verir. Belə ki, 47,9 % ölkə daxilində, 39,4% yaşadıkları ərazidə, 9,6% qonşu ölkələrdə, 3,2% isə uzaq ölkələrdə səyahət etməyi sevirlər.

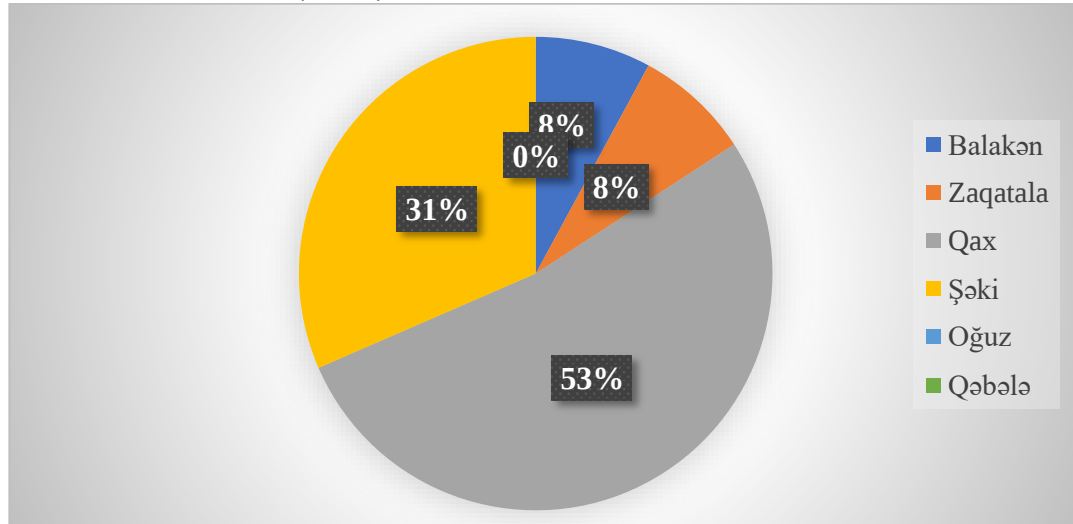
Qrafik 10: Ölkə daxili turizmdə daha çox hansı turizm bölgəsinə səyahət edirsiniz?

Mənbə:Keçirilən sorğuya əsasən tərtib edilib.

Sorğunun iştirakçıları ölkə daxilində ən çox Şəki-Zaqatala bölgəsinə səyahət etməyə üstünlük verirlər.(69,1%).Bunun əsas səbəblərindən biri bölgənin əsrarəngiz təbiəti,təmiz havası,istər tarixi istərsə də,modern üslubda olan məkanların çoxluğu,geniş çeşiddə yeməklərin mövcudluğu turistlərin marağına səbəb olur.

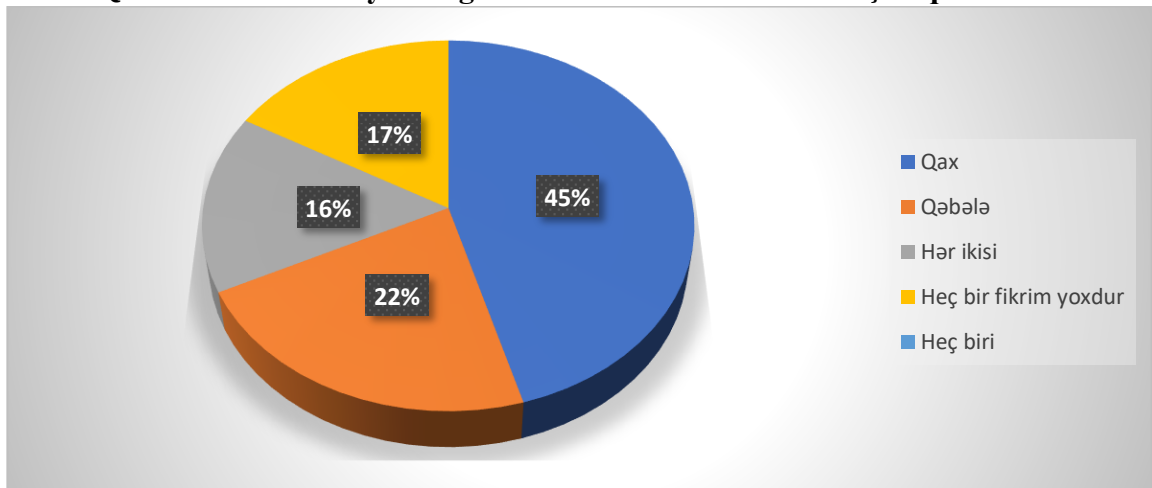
Qrafik 11: Əgər seçiminiz Şəki-Zaqatala turizm bölgəsi olarsa bu regiondakı hansı rayon (şəhər) sizin üçün daha cəlbedicidir?

Mənbə:Keçirilən sorğuya əsasən tərtib edilib.

Sorğu iştirakçılarının yarıdan çoxu(53%)Qax rayonunu daha cəlbedici rayon kimi qeyd edib.Buna səbəb rayonun zəngin təbii landşafta malik olması,tarixi abidələri,milli mətbəxi,mülayim iqlimi,həm də əlverişli yerləşməsi turistlərin həm Şəki,həm də Zaqatalaya səyahət üçün daha rahat dayanacaq nöqtəsinə çevrilməsini aid edə bilərik.

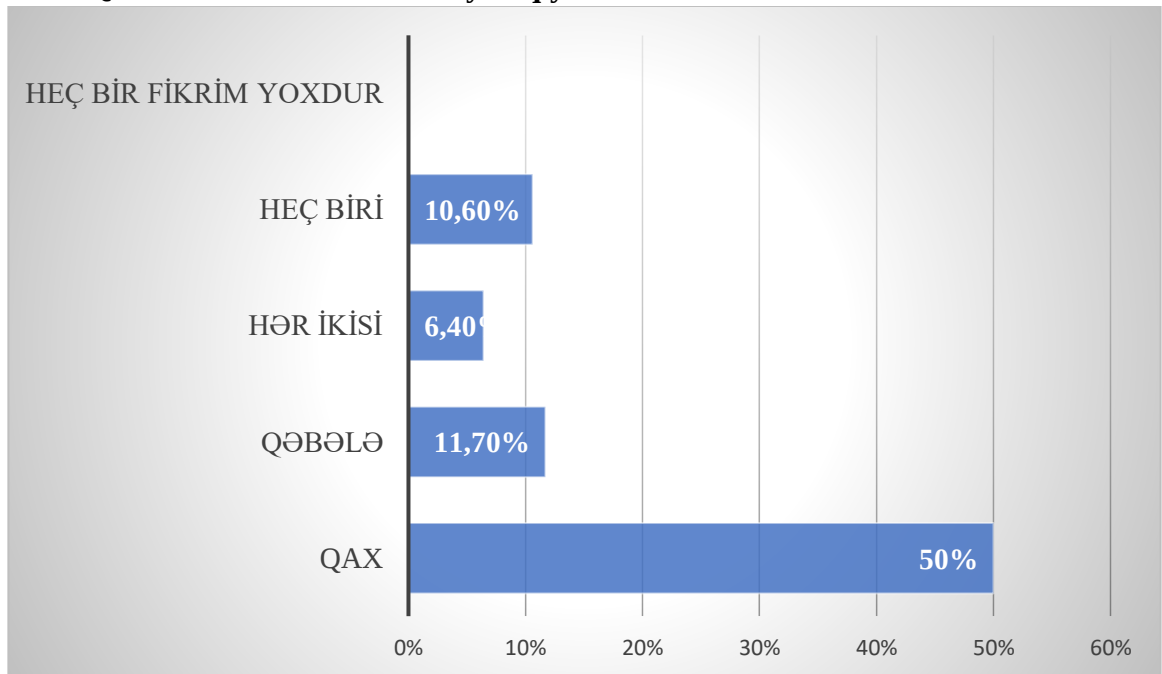
Qrafik 12: Hansı rayonda göstərilən xidmətlər sizi daha çox qane edir?

Mənbə:Keçirilən sorğuya əsasən tərtib edilib.

Respondentlərdən alınan cavablara əsasən məlum olur ki, Qax rayonu sakit,təmiz və təhlükəsiz bölgə olduğu üçün xüsusilə ailəvi turistlər tərəfindən üstünlük verilir.Rayonda müasir otellər,müasir üslubda qurulmuş qonaq evləri təmizlik,rahatlıq, və qonaqpərvərlik səviyyəsi yüksək qiymətləndirilir.

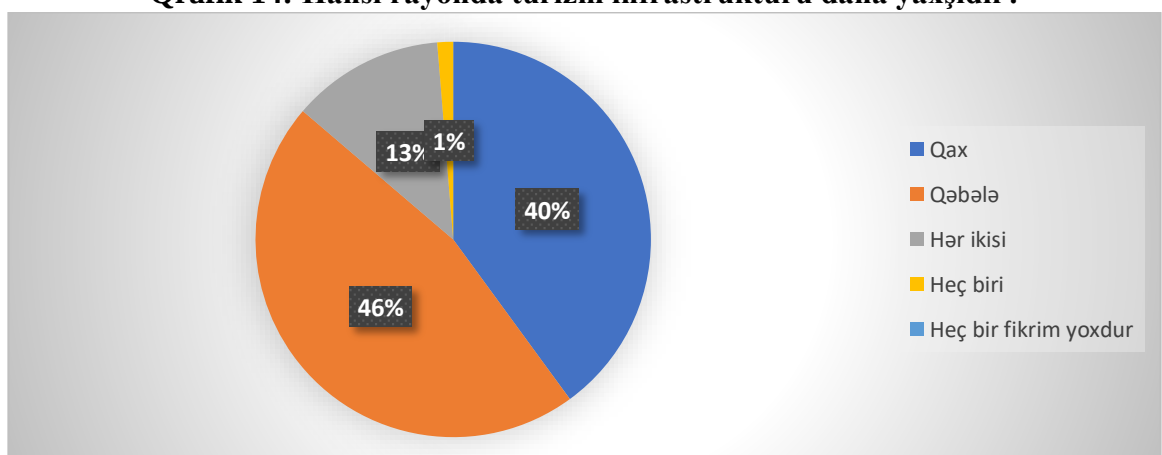
Qrafik 13: Hansı turizm rayon qiymətlər baxımından daha münasibdir?

Mənbə:Keçirilən sorğuya əsasən tərtib edilib.

Qax rayonu qiymətlər baxımından daha münasibdir.Çünki rayon daha çox fərdi və sakit istirahət üçün seçildiyindən,burada süni qiymət artımı olmur.Həmçinin ərzaq,suvenir,yeməklər yerli məhsullardan hazırlandığı üçün xərclər az olur,nəticədə turistlər üçün münasib qiymət formalaşır.

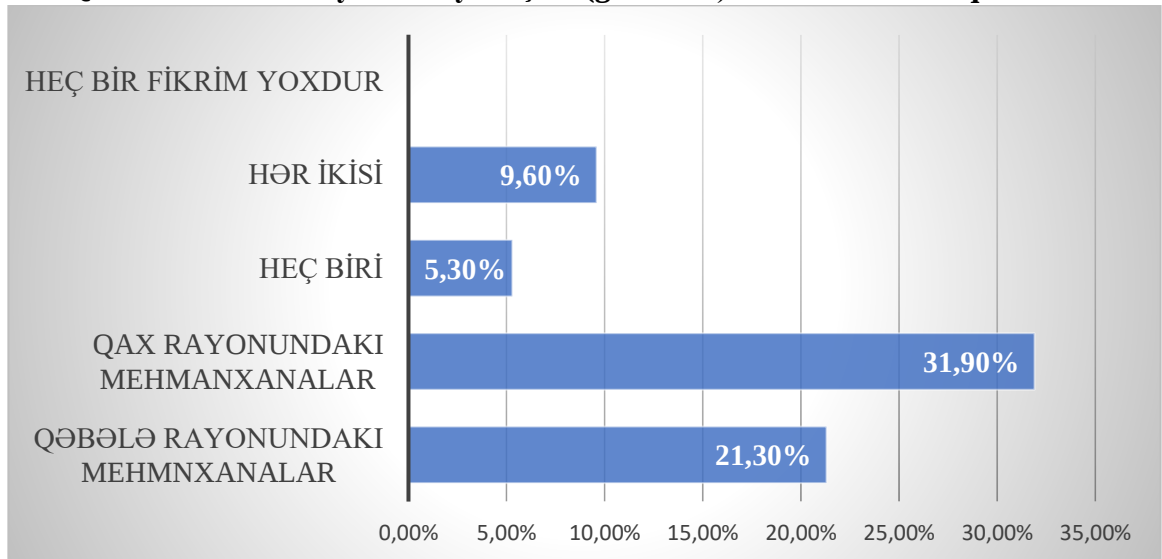
Qrafik 14: Hansı rayonda turizm infrastrukturu daha yaxşıdır?

Mənbə:Keçirilən sorğuya əsasən tərtib edilib.

Qrafik 14-ə əsasən məlum olur ki, Qəbələ uzun illərdir ki,Azərbaycanın əsas turizm mərkəzlərindən biri kimi inkişaf etdirilir.Buna görə də,dövlət və özəl sektor tərəfindən daha çox investisiya qoyulub.Həmçinin Qəbələ paytaxt Bakı ilə daha rahat əlaqəyə malikdir və əsas magistral yollar üzərində yerləşir.Bu da nəqliyyat və logistika baxımından üstünlük yaradır.

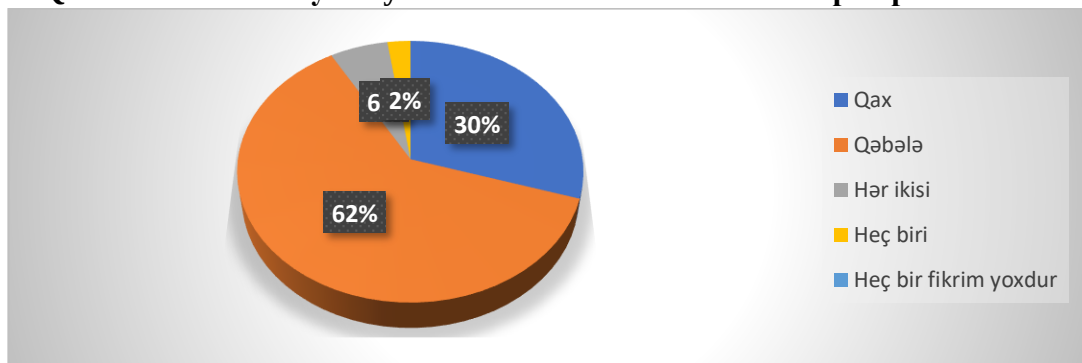
Qrafik 15: Hansı rayondakı yerləşmə (gecələmə) müəssisələri sizi qane edir?

Mənbə:Keçirilən sorğuya əsasən tərtib edilib.

Keçirilən sorğuya əsasən iştirakçıların əksəriyyəti (31,9%) Qax rayonunun gecələmə müəssisələrinin daha çox qane etdiyini göstərmiş.Buna səbəb bu bölgənin dağlarla,meşələrlə və təmiz hava ilə əhatələndiyindən ola bilər.Gecələmə yerləri də adətən bu təbiət gözəlliklərinin yaxınlığında yerləşir ki,bu da turistlər üçün əlavə cazibə yaradır.Müəssisələr də,münasib qiymətə yaxşı xidmət təqdim edirlər,bu da onları həm yerli, həm də xarici turistlər üçün cəlbedici edir.

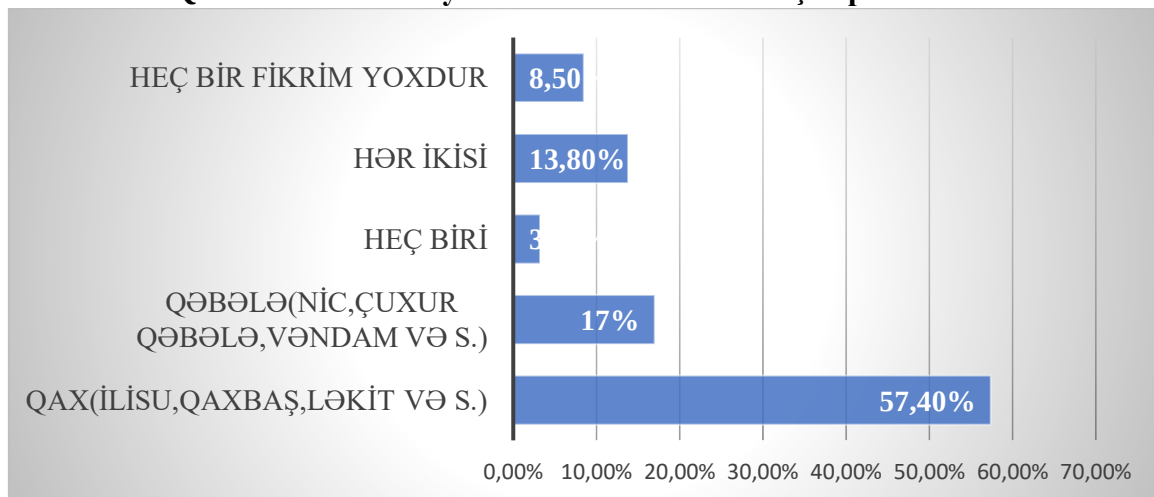
Qrafik 16: Hansı rayon əyləncə turizmi baxımından daha perspektivlidir?

Mənbə:Keçirilən sorğuya əsasən tərtib edilib.

Keçirilən sorğuya əsasən əyləncə turizmi baxımından Qəbələ daha perspektivli bölgə seçilib.Belə ki,iştirakçıların 62%-i Qəbələ,30%-i Qaxı qeyd edib.

Qrafik 17: Hansı rayonda kənd turizmi daha çox potensiala malikdir?

Mənbə:Keçirilən sorğuya əsasən tərtib edilib.

Qrafikdən də göründüyü kimi sorğuda iştirak edənlərin 57,4 %-i Qax,17%-i isə Qəbələ rayonunda kənd turizminə daha çox potensial olduğunu vurğulayıb.13,8 %-i hər ikisi,3,2%-i heç bir rayonda kənd turizminin potensialının olmadığını qeyd edib.

Qax rayonu dağlıq və meşəlik əraziləri,çayları və təmiz havası kənd turizmi üçün ideal mühit yaradır.Turistlər buraya təbiətlə iç-içə olmaq,sakitlik tapmaq və ekoloji təmizlikdən zövq almaq üçün gəlirlər.Həmçinin turistlər yerli kənd sakinləri ilə birlikdə kənd işlərində iştirak edə,təbii məhsullarla qidalanaraq tam fərqli bir həyat tərzini təcrübə edə bilirlər.Bu, xüsusilə şəhər həyatından uzaqlaşmaq istəyənlər üçün cəlbedicidir.

Aparılmış sorğunun nəticələrinə əsaslanaraq əldə olunan məlumatlar Azərbaycan daxilində turizm sahəsinin cari vəziyyətini və turistlərin istirahət verdişlərini dərin və çoxşaxəli şəkildə əks etdirir. Sorğunun ilkin nəticələrinə nəzər saldıqda, turizmlə maraqlanan əhali arasında istirahətə olan yanaşmanın və iştirak səviyyəsinin fərqləndiyi aydın görünür. Belə ki, il ərzində turizm məqsədilə istirahət edənlərin 9,6%-i tez-tez, 19,1%-i ildə bir dəfə, 40,4%-i isə bir neçə dəfə istirahət etdiklərini bildiriblər. Bu rəqəmlər göstərir ki, cəmiyyətin əhəmiyyətli hissəsi ildə bir

neçə dəfə istirahət etməyə çalışır, lakin 30,9%-lik bir qrupun isə istirahətə vaxt ayıra bilməməsi sosial və işgüzar səbəblərin təsirini nümayiş etdirir.

Respondentlərin istirahət bölgəsi seçimlərinə gəldikdə isə, bu sahədə də maraqlı meyillər müşahidə olunur. Belə ki, iştirakçıların 44,7%-i istirahət planlarını şəxsi büdcələrinə uyğun olaraq qururlar ki, bu da iqtisadi faktorun turizm qərarlarında həlledici olduğunu təsdiqləyir. Bununla yanaşı, 35,1% iştirakçı gərgin iş rejimindən uzaqlaşmaq və təbiətlə təmasda olmaq üçün təbii əraziləri üstün tutur. Bu tendensiya ekoturizmə olan marağın artdığını və insanın təbiətə dönmək istəklərini göstərir. Digər tərəfdən, dənizsahili istirahətə üstünlük verənlər 11,7%, lüks və komfort zonasını seçənlər isə 8,5% təşkil edir ki, bu da göstərir ki, əksər insanlar təmtəraqlı istirahətdən daha çox sakitlik və uyğun büdcəli yerlərə üstünlük verirlər.

Sorgunun nəticələri ölkə daxilində istirahətə olan meyilləri də aydın şəkildə ortaya qoyur. Belə ki, respondentlərin 47,9%-i ölkə daxilində, 39,4%-i isə yaşadığı ərazidə istirahət etdiyini bildirib. Yalnız 9,6%-i qonşu ölkələrə, 3,2%-i isə uzaq ölkələrə səyahət etdiyini qeyd edib. Bu nəticələr yerli turizmin daha əlçatan və daha çox seçilən istiqamət olduğunu göstərir. Eyni zamanda, ölkə daxilində səyahət edənlər arasında Şəki-Zaqatala turizm bölgəsi açıq şəkildə üstünlük təşkil edir — respondentlərin 69,1%-i bu bölgəni seçir. Bunun əsas səbəbləri arasında bölgənin gözoxşayan təbiəti, təmiz havası, zəngin tarixi və mədəni irsi, həmçinin geniş gastronomik imkanları göstərilir.

Şəki-Zaqatala bölgəsində xüsusilə Qax rayonuna üstünlük verilməsi diqqət çəkir. Sorguda iştirak edənlərin 53%-i məhz Qaxı daha cəlbədicə rayon kimi dəyərləndirib. Bu, Qaxın əlverişli coğrafi mövqeyi, zəngin tarixi abidələri, təbii landşaftı, milli mətbəxi və iqlimi ilə əlaqələndirilir. Rayonun həm Şəki, həm də Zaqatalaya yaxınlığı onu tranzit və dayaq nöqtəsi kimi də cəlbədicə edir.

Qax rayonunun üstünlükləri bununla məhdudlaşmır. Respondentlər qeyd edir ki, burada xidmət səviyyəsi də yüksək qiymətləndirilir. Sakitlik, təmizlik, təhlükəsizlik və ailəvi istirahət üçün uyğun mühit Qaxı daha da ön plana çıxarır. Müasir otellər və qonaq evləri, qonaqpərvərlik və gigiyenik standartlara uyğunluq bu seçimi daha da əsaslandırır.

Qiymətlər baxımından da Qax rayonu daha münasib qiymətlərlə seçilir. Süni qiymət artımlarının olmaması, yerli resurslardan — kənd təsərrüfatı məhsulları, yeməklər və suvenirlər — istifadə edilməsi xərcləri minimuma endirir. Bu isə turistlər üçün həm keyfiyyət, həm də büdcə baxımından cəlbedici mühit yaradır.

Turizm infrastrukturu məsələsində isə Qəbələ rayonu öndə gedir. Uzun illərdir dövlət və özəl sektorun investisiya ayırdığı bu rayon geniş turizm potensialı ilə tanınır. Bakı ilə rahat nəqliyyat əlaqəsi və yaxşı yol infrastrukturu, həmçinin əyləncə və rekreasiya obyektlərinin çoxluğu Qəbələni daha perspektivli edir.

Əyləncə turizmi sahəsində də Qəbələ fərqlənir: respondentlərin 62%-i bu rayonu, yalnız 30%-i isə Qaxı seçib. Bu, Qəbələdə fəaliyyət göstərən müasir əyləncə mərkəzlərinin, festivalların, tematik parkların və digər komplekslərin olması ilə izah oluna bilər.

Kənd turizmi baxımından isə Qax bir daha fərqlənir. Rayonun təbii ekosistemi, dağ və meşə əraziləri, çaylar və kənd həyatına dair orijinal təcrübə imkanları — məsələn, kənd sakinləri ilə birlikdə işləmək, təbii qidalanma və ekoloji təmizlik — bu sahədə onun böyük potensiala malik olduğunu göstərir. Şəhər həyatından uzaqlaşmaq istəyən turistlər üçün Qax real alternativ təqdim edir.

Nəticə etibarilə sorğu nəticələri bir neçə mühüm tendensiyanı ortaya qoyur: yerli turizmə üstünlük, iqtisadi əsaslarla qərarvermə, təbiətlə ünsiyyətə artan tələbat, Qax rayonunun xidmət keyfiyyəti və qiymət siyasəti ilə seçilməsi, Qəbələnin isə infrastruktur və əyləncə turizmi sahəsində lider mövqeyə sahib olması. Bu nəticələr həm dövlət səviyyəsində, həm də sahibkarlar üçün gələcək turizm planlamasında ciddi əsas ola bilər.

FƏSİL III. ŞİMAL-QƏRB TURİZM BÖLGƏSİNDƏ DAYANIQLI VƏ RƏQABƏTƏDAVAMLI TURİZMİN TƏŞKİLİ MƏSƏLƏLƏRİ (QAX VƏ QƏBƏLƏ RAYONLARI TİMSALINDA)

3.1 Qax və Qəbələ rayonlarında ənənəvi turizm formalarının təkmilləşdirilməsi yolları

Turizm sektoru müasir dövrdə təkcə iqtisadi gəlir mənbəyi deyil, həm də sosial rifahın, mədəni irsin qorunmasının və regionların inkişafının əsas dayaqverlərindən biri kimi çıxış edir. Bu baxımdan Azərbaycanın zəngin təbii resurslara və qədim mədəni irsə malik olan regionları – xüsusilə Qax və Qəbələ rayonları – turizm sahəsində geniş imkanlara malikdir. Hər iki rayonun tarixi-mədəni abidələri, unikal təbiət mənzərələri, yerli etnoqrafik xüsusiyyətləri və qonaqpərvərliyi onları ənənəvi turizm formalarının inkişafı üçün əlverişli məkana çevirir.

Ənənəvi turizm formaları – mədəni, tarixi, ekoloji və kənd turizmi – bu bölgələrdə uzun illərdir mövcud olsa da, müasir dövrün tələbləri fonunda onların daha da təkmilləşdirilməsinə və beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılmasına ehtiyac duyulur. Mədəniyyət və turizm obyektlərinin bərpası, xidmət səviyyəsinin yüksəldilməsi, turizm marşrutlarının yenilənməsi, yerli icmaların bu prosesə cəlb olunması və informasiya texnologiyalarından istifadə kimi yanaşmalar bu sahənin inkişafında mühüm rol oynaya bilər.

Tədqiqatın bu bölməsində Qax və Qəbələ rayonlarında ənənəvi turizm formalarının mövcud vəziyyəti təhlil edilir, onların inkişafını ləngidən amillər müəyyən olunur və təkmilləşdirmə yolları üzrə praktiki tövsiyələr irəli sürülür. Məqsəd, hər iki rayonun turizm potensialının daha effektiv şəkildə istifadəsini təmin etmək, eyni zamanda regionların sosial-iqtisadi inkişafına töhfə verməkdir.

Azərbaycanın Şimal-Qərb regionu özünün təbii gözəllikləri, zəngin mədəni irsi və müasir turizm infrastrukturunu ilə seçilir. Bu regionda yerləşən Qax və Qəbələ rayonları isə ölkənin ən mühüm turizm mərkəzlərindəndir. Hər iki rayon ekoturizm, qış turizmi, kənd turizmi və mədəni turizm kimi istiqamətlərdə böyük potensiala

malikdir. Lakin bu potensialın tam şəkildə həyata keçirilməsi üçün ənənəvi turizm formalarının təkmilləşdirilməsi vacibdir.

Qax və Qəbələ rayonlarında ənənəvi turizm formaları əsasən təbii mənzərələrə, tarixi abidələrə və yerli mədəniyyətə əsaslanır. Bununla belə, rəqabətə davamlı və dayanıqlı turizmin təşkili üçün bu formaların daha da inkişaf etdirilməsi zəruridir. Məsələn, Qəbələdə Tufandağ qış turizm kompleksi artıq bölgənin əsas cazibə mərkəzlərindən biridir, lakin burada yay turizminin də inkişaf etdirilməsi üçün əlavə investisiyalar tələb olunur (Azerbaijan Tourism Board, 2022). Eyni zamanda, Qax rayonunda İlisu kəndi və ətrafındakı təbii gözəlliklər ekoturizm üçün geniş imkanlar yaratsa da, bu imkanlardan tam istifadə etmək üçün infrastrukturun yaxşılaşdırılması vacibdir.

Ənənəvi turizm formalarının təkmilləşdirilməsində ən mühüm amillərdən biri yerli icmaların iştirakının artırılmasıdır. Kənd turizmi və etnoturizm kimi istiqamətlər yerli sakinlər üçün əlavə gəlir mənbəyi ola bilər. Məsələn, Qax rayonunda ənənəvi toxuculuq, xalçaçılıq və yerli mətbəx nümunələri turistlər üçün xüsusi maraq doğurur. Yerli sakinlərin turizm fəaliyyətlərinə cəlb edilməsi onların sosial-iqtisadi vəziyyətinin yaxşılaşmasına kömək edəcək və eyni zamanda mədəni irsin qorunub saxlanılmasına töhfə verəcəkdir (UNWTO, 2020).

Turizm infrastrukturunun yaxşılaşdırılması da ənənəvi turizm formalarının inkişafında mühüm rol oynayır. Qax və Qəbələ rayonlarında nəqliyyat şəbəkəsinin genişləndirilməsi, yolların təmir edilməsi və ictimai işlər sahəsində investisiyalar turist axınını artırır. Bundan əlavə, smart turizm texnologiyalarının tətbiqi, məsələn, virtual ekskursiyalar və elektron bilet sistemləri, turistlərə daha rahat xidmət göstərilməsinə imkan yarada bilər.

Turizmin dayanıqlı inkişafı üçün ekoloji tarazlığın qorunması vacibdir. Qax və Qəbələ rayonlarında təbii resursların həddindən artıq istifadəsinin qarşısını almaq üçün ekoturizm prinsiplərinə ciddi riayət edilməlidir. Məsələn, Nohur gölü və digər təbii məkanlarda turizm fəaliyyətləri təşkil edilərkən ətraf mühitin çirklənməməsinə xüsusi diqqət yetirilməlidir. Bununla yanaşı, turistlərə ekoloji təhsilin verilməsi də dayanıqlı turizm strategiyasının vacib elementlərindəndir.

Mədəni turizmin inkişafı da Qax və Qəbələ rayonlarında turizmin rəqabət qabiliyyətini artırmaq üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Qədim Qəbələ şəhərinin xarabalıqları və Qax rayonundakı tarixi abidələr arxeoloji turizm üçün geniş imkanlar yaradır. Lakin bu abidələrin qorunub saxlanması və turistlər üçün daha əlçatan edilməsi üçün müvafiq tədbirlər görülməlidir. Məsələn, abidələrin bərpası, informasiya lövhələrinin qoyulması və peşəkar bələdçi xidmətlərinin təşkili bu istiqamətdə atıla biləcək addımlardandır.

Ümumiyyətlə, Qax və Qəbələ rayonlarında ənənəvi turizm formalarının təkmilləşdirilməsi üçün çoxşaxəli yanaşma tələb olunur. Yerli icmaların iştirakının artırılması, infrastrukturun yaxşılaşdırılması, ekoloji tarazlığın qorunması və mədəni irsin dəyərləndirilməsi bu prosesin əsas istiqamətləridir. Bu tədbirlər həm rayonların turizm potensialını artıracaq, həm də dayanıqlı və rəqabətə davamlı turizm modelinin formalaşmasına kömək edəcəkdir.

Qax və Qəbələ rayonlarında ənənəvi turizmin inkişafı qarşısında bir sıra çətinliklər durur. Bu problemlər həm infrastruktur çatışmazlığı, həm də təşkilati və maliyyə maneələrlə bağlıdır. Ən əsas çətinliklərdən biri nəqliyyat şəbəkəsinin zəif inkişaf etməsidir. Bir çox turistik obyektlərə çatmaq çətindir, xüsusilə kənd yollarının vəziyyəti pis olduğundan turistlər üçün çətinlik yaranır. İkinci mühüm problem informasiya çatışmazlığıdır. Turistlər üçün kifayət qədər bələdçi materialları, xəritələr və mobil tətbiqlər yoxdur ki, bu da onların bölgəni öyrənməsini çətinləşdirir. Üçüncü çətinlik yerli sakinlərin turizm sahəsində ixtisasının aşağı olmasıdır. Bir çox kənd sakinləri turizm xidmətləri göstərmək üçün lazımi bilik və bacarığa malik deyillər. Dördüncü problem ətraf mühitin qorunması ilə bağlıdır. Turizmin artması ilə təbii mənzərələrin və tarixi abidələrin zədələnmə riski artır. Beşinci çətinlik isə maliyyə resurslarının çatışmazlığıdır. Kiçik və orta biznes sahibləri turizm biznesinə investisiya etmək üçün kifayət qədər vəsaitə və kredit imkanlarına malik deyillər.

Bu problemləri həll etmək üçün bir sıra tədbirlər görülməlidir. Nəqliyyat infrastrukturunu yaxşılaşdırmaq üçün kənd yollarının təmiri və ictimai nəqliyyatın inkişaf etdirilməsi vacibdir. Turistlər üçün informasiya sistemləri yaratmaq məqsədilə mobil tətbiqlər, elektron bələdçilər və informasiya stendləri quraşdırıla bilər.

(Salmanov İ., 2022: s.5). Yerli sakinlərin ixtisasını artırmaq üçün turizm sahəsində təlim proqramları təşkil edilə bilər. Bu təlimlər otelçilik, bələdçilik və ənənəvi sənətkarlıq kimi sahələri əhatə etməlidir. Ətraf mühitin qorunması üçün ekoturizm prinsipləri tətbiq edilməli, turistlərə ekoloji təhsil verilməli və ziyarətçi axınıni nizamlamaq üçün qaydalar təyin edilməlidir. Maliyyə çətinliklərinin aradan qaldırılması üçün dövlət və qeyri-hökumət təşkilatları tərəfindən kiçik biznesə subsidiyalar və güzəştli kreditlər təqdim edilə bilər. Bundan əlavə, yerli turizm məhsullarının tanıtımını gücləndirmək üçün sosial media və beynəlxalq turizm sərgilərində aktiv iştirak etmək vacibdir.

Yerli mədəni irsin qorunub saxlanması və turizmə inteqrasiyası da diqqət mərkəzində olmalıdır. Ənənəvi sənətkarlıq nümunələri, yerli mətbəx və folklor festivalları kimi tədbirlər təşkil etməklə turistlər üçün unikal təcrübələr yaradıla bilər. Həmçinin, qonaqpərvərlik mədəniyyətinin yaxşılaşdırılması üçün yerli əhali ilə turistlər arasında qarşılıqlı anlaşmanın artırılmasına çalışılmalıdır. Bütün bu tədbirlər Qax və Qəbələ rayonlarında ənənəvi turizmin daha rəqabətə davamlı və dayanıqlı şəkildə inkişaf etməsinə kömək edəcəkdir.

3.2 Qax və Qəbələ rayonlarında alternativ turizm formalarının inkişaf etdirilməsi yolları

Müasir dövrdə global turizm tendensiyalarında müşahidə olunan dəyişikliklər nəticəsində alternativ turizm formalarının – yəni kütləvi turizmdən fərqli olaraq daha dayanıqlı, fərdiləşdirilmiş və ekoloji cəhətdən həssas turizm növlərinin – əhəmiyyəti getdikcə artır. Bu kontekstdə Azərbaycanın turizm potensialına malik regionlarından olan Qax və Qəbələ rayonları, unikal təbiət mənzərələri, zəngin tarixi-mədəni irsi və müxtəlif etnik-mədəni xüsusiyyətləri ilə alternativ turizm formalarının inkişafı üçün geniş imkanlar təqdim edir.

Qax və Qəbələ rayonlarında ekoturizm, aqroturizm, dağ və kənd turizmi, mədəni-etnoqrafik turizm və macəra turizmi kimi alternativ istiqamətlər üzrə inkişaf

potensialı yüksək olsa da, bu sahələrin hələ tam şəkildə reallaşmaması müşahidə olunur. Əsas səbəblər sırasında infrastrukturun yetərsizliyi, ixtisaslı kadr çatışmazlığı, marketing və təbliğat işlərinin zəifliyi, eləcə də yerli icmaların bu sahəyə tam integrasiya olunmaması qeyd edilə bilər.

Qax və Qəbələ rayonları Azərbaycanın şimal-qərb regionunda yerləşən və özünəməxsus təbii gözəllikləri, zəngin mədəni irsi ilə seçilən ərazilərdir. Bu rayonlar ənənəvi turizm formaları ilə yanaşı, alternativ turizm növlərinin inkişafı üçün də əhəmiyyətli potensiala malikdir. Alternativ turizm dedikdə ənənəvi turizm formalarından fərqli olaraq daha spesifik maraqlara və ehtiyaclara cavab verən turizm növləri nəzərdə tutulur. Buraya ekoturizm, kənd turizmi, etnoturizm, macəra turizmi, sağlamlıq turizmi, kulinariya turizmi və s. kimi turizm növləri daxildir. Qax və Qəbələ rayonlarında bu turizm növlərinin inkişaf etdirilməsi üçün mövcud imkanların daha effektiv şəkildə qiymətləndirilməsi və istifadə edilməsi zəruridir.

Ekoturizm alternativ turizm formaları içərisində xüsusi yer tutur. Qax və Qəbələ rayonlarının zəngin florası və faunası, təbii landşaftları ekoturizm üçün ideal şərait yaradır. Qax rayonunda İlisu qoruğu, Qəbələ rayonunda isə Nohur gölü və ətraf ərazilər ekoturizm fəaliyyətləri üçün geniş imkanlar təqdim edir. Bu ərazilərdə təbiətə zərər verməyən turizm fəaliyyətlərinin təşkili, ekoloji cəhətdən təmiz infrastrukturun yaradılması, təbiət yollarının təkmilləşdirilməsi ekoturizmin inkişafına kömək edə bilər. Bununla yanaşı, yerli əhəlinin ekoturizm fəaliyyətlərinə cəlb edilməsi və onların təlim keçməsi də vacibdir. Yerli sakinlərin təbiət qaynaqlarını qorumaq və turistlərə düzgün informasiya vermək bacarıqlarının artırılması ekoturizmin uğurlu şəkildə inkişaf etməsinə şərait yaradır.

Kənd turizmi də Qax və Qəbələ rayonlarında inkişaf etdirilə biləcək vacib alternativ turizm növlərindən biridir. Bu rayonlarda ənənəvi kənd həyat tərz, yerli mətbəx, xalça toxuculuğu, misgərlik kimi sənət növləri kənd turizmi üçün əhəmiyyətli potensial təşkil edir. Kənd turizminin inkişafı üçün yerli evlərin qonaq evlərinə çevrilməsi, kənd təsərrüfatı turizminin təşkili, master-klasların keçirilməsi kimi tədbirlər həyata keçirilə bilər. Məsələn, turistlər üçün yerli sakinlərlə birlikdə kənd təsərrüfatı işlərində iştirak etmək, ənənəvi yeməklərin hazırlanması prosesini

müşahidə etmək və ya xalça toxumaq bacarıqlarını öyrənmək kimi fəaliyyətlər təşkil edilə bilər. Bu cür təcrübələr turistlərə unikal və yaddaqalan təcrübələr bəxş edərək, regionun turizm cəlbediciliyini artırmağa bilər.

Etnoturizm də Qax və Qəbələ rayonlarında inkişaf etdirilə biləcək digər bir alternativ turizm növüdür. Bu rayonların zəngin etnoqrafik irsi, mədəni ənənələri, milli geyimləri, xalq musiqisi və rəqsləri etnoturizm üçün geniş imkanlar yaradır. Etnoturizmin inkişafı üçün etnoqrafik muzeylər, mədəni mərkəzlər yaradılması, ənənəvi bayram və festivalların təşkili vacibdir. Məsələn, Qax rayonunda yaşayan etnik qrupların mədəniyyətini nümayiş etdirən tədbirlər təşkil edilə bilər. Bununla yanaşı, yerli sənətkarların əsərlərinin sərgiləndiyi və satıldığı xalqa açıq sənət mərkəzləri yaradıla bilər. Bu cür təşəbbüslər nəinki turistləri cəlb edəcək, həm də yerli mədəni irsin qorunub saxlanılmasına və yaşadılmasına kömək edəcəkdir.

Macəra turizmi də Qax və Qəbələ rayonlarında inkişaf etdirilə biləcək alternativ turizm növlərindən biridir. Rayonların dağlıq relyefi, çayları və meşələri macəra turizmi üçün ideal şərait yaradır. Qəbələdə Tufandağ turizm kompleksində qış idman növləri ilə yanaşı, yay aylarında da piyada gəzintiləri, velosiped sürmək, at turizmi, raftinq və digər ekstremal idman növləri təşkil edilə bilər. Qax rayonunda isə dağçılıq, kamping, təbiət yürüşləri kimi fəaliyyətlər geniş şəkildə inkişaf etdirilə bilər. Macəra turizminin uğurlu şəkildə inkişafı üçün lazımi infrastrukturun yaradılması, peşəkar bələdçilərin hazırlanması və təhlükəsizlik tədbirlərinin gücləndirilməsi vacibdir. Bundan əlavə, macəra turizmi fəaliyyətləri zamanı ətraf mühitin qorunmasına xüsusi diqqət yetirilməlidir.

Sağlamlıq turizmi də Qax və Qəbələ rayonlarında inkişaf etdirilə biləcək alternativ turizm növlərindən biridir. Rayonların təmiz havası, mineral bulaqları və təbii şəraiti sağlamlıq turizmi üçün əlverişlidir. Qax rayonunda isti bulaqlar, Qəbələdə isə müxtəlif mineral su mənbələri var ki, bunlar müalicəvi məqsədlər üçün istifadə edilə bilər. Sağlamlıq turizminin inkişafı üçün sanatoriyalar, spa mərkəzləri, fizioterapiya müalicə otaqları yaradıla bilər. Bundan əlavə, yoga, meditasiya kimi rahatlaşdırıcı proqramlar təşkil edilə bilər. Sağlamlıq turizmi nəinki yerli və xarici

turistləri cəlb edəcək, həm də rayon sakinlərinin sağlamlıq xidmətlərinə çıxışını yaxşılaşdıracaqdır.

Kulinariya turizmi də Qax və Qəbələ rayonlarında inkişaf etdirilə biləcək digər bir alternativ turizm növüdür. Bu rayonların zəngin mətbəx ənənələri, yerli məhsulları kulinariya turizmi üçün əhəmiyyətli potensial təşkil edir. Kulinariya turizminin inkişafı üçün yerli məhsullardan istifadə edən restoranların yaradılması, ənənəvi yemək festivallarının təşkili, yemək hazırlama master-klasları kimi tədbirlər həyata keçirilə bilər. Məsələn, turistlər üçün yerli sakinlərlə birlikdə ənənəvi yeməklərin hazırlanması prosesində iştirak etmək, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalını müşahidə etmək kimi fəaliyyətlər təşkil edilə bilər. Bu cür təcrübələr turistlərə unikal və yaddaqalan təcrübələr bəxş edərək, regionun turizm cəlbediciliyini artırmağa bilər.

Qax və Qəbələ rayonlarında alternativ turizm formalarının inkişafı üçün bir sıra tədbirlər görülməlidir. İlk növbədə, alternativ turizm növlərinin inkişafı üçün strateji plan hazırlanmalıdır. Bu plana uyğun olaraq hər bir turizm növünün inkişafı üçün konkret mərhələlər və tədbirlər müəyyən edilməlidir. İkinci olaraq, alternativ turizm fəaliyyətlərinin təşkili üçün lazımi infrastruktur yaradılmalıdır. Buraya nəqliyyat şəbəkəsinin yaxşılaşdırılması, qonaq evlərinin təmir edilməsi, informasiya mərkəzlərinin yaradılması və s. daxildir. Üçüncü olaraq, yerli əhalinin alternativ turizm fəaliyyətlərinə cəlb edilməsi və onların bu sahədə ixtisaslarının artırılması vacibdir. Bunun üçün təlim proqramları, seminar və treyninqlər təşkil edilə bilər. Dördüncü olaraq, alternativ turizm məhsullarının tanıtımı və marketinqi üçün effektiv strategiyalar hazırlanmalıdır. Bu məqsədlə sosial media, turizm sərgiləri, beynəlxalq tədbirlər kimi vasitələrdən istifadə edilə bilər. Beşinci olaraq, alternativ turizmin dayanıqlı şəkildə inkişafı üçün ətraf mühitin qorunmasına xüsusi diqqət yetirilməlidir. Bu məqsədlə ekoloji cəhətdən təmiz texnologiyalardan istifadə edilməli, təbii resursların həddindən artıq istifadəsinin qarşısı alınmalıdır.

Ümumiyyətlə, Qax və Qəbələ rayonlarında alternativ turizm formalarının inkişafı üçün böyük potensial mövcuddur. Ekoturizm, kənd turizmi, etnoturizm, macəra turizmi, sağlamlıq turizmi, kulinariya turizmi kimi turizm növləri bu

rayonlarda uğurla inkişaf etdirilə bilər. Bunun üçün lazımi infrastrukturun yaradılması, yerli əhalinin iştirakının təmin edilməsi, effektiv marketing strategiyalarının hazırlanması və ətraf mühitin qorunması vacibdir. Bu tədbirlər həyata keçirildikdə, Qax və Qəbələ rayonları nəinki Azərbaycanın, həm də regionun ən cəlbedici turizm mərkəzlərindən birinə çevrilə bilər. Alternativ turizmin inkişafı nəinki turist axınını artıracaq, həm də yerli əhalinin sosial-iqtisadi vəziyyətinin yaxşılaşmasına, mədəni irsin qorunub saxlanılmasına və ətraf mühitin qorunmasına kömək edəcəkdir.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Qax və Qəbələ rayonlarında turizmin inkişafı müxtəlif səviyyə və istiqamətlər üzrə fərqli xüsusiyyətlər daşıyır. Qəbələ rayonu daha çox infrastruktur cəhətdən inkişaf etmiş, əyləncə və istirahət mərkəzləri ilə zəngin, beynəlxalq tədbirlərə ev sahibliyi edən bir turizm məkanı kimi çıxış edir. Turistlərin rahatlığı üçün yüksək səviyyəli otellər, xizək kompleksləri, əyləncə parkları və nəqliyyat imkanları burada daha əlverişlidir. Bu, rayonun kütləvi turizm və qısa müddətli istirahət məqsədli səfərlər üçün əlverişli olduğunu göstərir.

Digər tərəfdən, Qax rayonu daha çox kənd və ekoturizmə yönəlik imkanlara malikdir. Təmiz təbiəti, tarixi abidələri, sakit və səmimi kənd həyatı ilə Qax fərqli turizm təcrübəsi axtaranlar üçün cəlbedici məkandır. Qiymətlərin münasib olması, yerli mətbəxə və mədəniyyətə yaxınlıq bu rayonu xüsusilə daxili turistlər üçün cazibədar edir. Bununla belə, infrastrukturun inkişaf səviyyəsi və marketing imkanları Qəbələ ilə müqayisədə zəifdir və bu sahədə əlavə dəstəyə ehtiyac duyulur.

Ümumilikdə, hər iki rayonun fərqli turizm üstünlükləri mövcuddur və bu fərqliliklər onların turizm strategiyalarının müxtəlif istiqamətlər üzrə formalaşmasına səbəb olur. Qəbələdə kommersiya və infrastruktur yönümlü yanaşma, Qaxda isə ekoloji və mədəni dəyərlərin qorunmasına əsaslanan inkişaf modeli üstünlük təşkil edir. Gələcəkdə hər iki rayonda mövcud potensialdan tam istifadə edilməklə, fərqli turizm formalarının uzlaşdırılması və bir-birini tamamlayan kompleks yanaşmaların tətbiqi bölgədə dayanıqlı və rəqabətədavamlı turizmin formalaşmasına şərait yaradacaqdır.

Qax və Qəbələ rayonlarında turizmin inkişafının təmin olunması istiqamətində aşağıdakıların həyata keçirilməsini zəruri hesab edirəm:

Qax rayonunda turizm infrastrukturunu üzrə investisiya təşviqlərinin artırılması: Qax rayonu təbii və mədəni potensiala malik olsa da, turizm infrastrukturunu Qəbələ ilə müqayisədə zəif inkişaf edib. Müasir otel və xidmət obyektlərinin azlığı, nəqliyyat bağlantılarının məhdudluğu turist axınının məhdudlaşmasına səbəb olur. Yerli və xarici sərmayəçilər üçün vergi güzəştləri və subsidiyalar təqdim edilməklə yeni obyektlərin yaradılması təşviq edilməlidir.

Qəbələdə kütləvi turizmlə yanaşı ekoturizm və kənd turizminin təşviqi: Qəbələ daha çox əyləncə və lüks turizmlə tanınsa da, bölgənin dağlıq və meşəlik əraziləri ekoturizm və kənd turizmi üçün də əlverişlidir. Bu sahələrin inkişafı həm turizm məhsullarının diversifikasiyasına, həm də regionun ekoloji tarazlığının qorunmasına töhfə verəcəkdir. Bu istiqamətdə kəndlərdə ev sahibliyi edən ailələr üçün təlim proqramları və maddi dəstək mexanizmləri yaradılmalıdır.

Qax və Qəbələ arasında integrasiya olunmuş turizm marşrutlarının yaradılması: Hər iki rayonun fərqli üstünlükləri – Qəbələnin infrastruktur üstünlüyü və Qaxın ekoturizm potensialı – birgə marşrutlar formasında təqdim olunsaydı, turistlərə daha zəngin və müxtəlif təcrübə təklif etmək mümkündür. Bu cür birgə məhsullar regiondaxili turizmin sinerjisini artırır və hər iki rayonda turist sərfi və qalma müddətini yüksəldə bilər.

Turizm sahəsində yerli əhəlinin məşğulluq imkanlarının artırılması: Turizm yalnız infraquructura deyil, insan resurslarına da əsaslanır. Xüsusilə Qax rayonunda kənd sakinlərinin turizmə integrasiyası (bələdçilik, kənd ev turizmi, əl işləri, mətbəx xidmətləri) onların gəlir səviyyəsini artırmaqla yanaşı, autentik təcrübə axtaran turistlər üçün də maraqlı imkanlar yaradır. Bu məqsədlə peşə təhsili, qonaqpərvərlik və xidmət sahəsində təlimlər təşkil olunmalıdır.

Rəqəmsal marketinq və tanıtım fəaliyyətlərinin gücləndirilməsi: Qəbələ beynəlxalq tədbirlərlə tanındığı halda, Qax rayonunun turizm imkanları barədə məlumat çatışmazlığı müşahidə olunur. Hər iki rayon üçün sosial media, mobil tətbiqlər, veb saytlar və beynəlxalq turizm platformalarında birgə və fərdi tanıtım kampaniyalarının həyata keçirilməsi turist marağını artıracaq və bölgənin rəqabət qabiliyyətini gücləndirəcəkdir.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

Azərbaycan dilində:

1. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi
2. Əlirzayev Ə.Q. “Turizmin iqtisadiyyatı və idarə edilməsi”, dərslik, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti nəşriyyatı, 2010, s.39
3. İsmayılova N, (2018), “Şəki destinasiyasının Azərbaycan turizmində yeri və inkişaf perspektivləri”, magistr dissertasiyası, UNEC, s.86
4. Hüseynov İ., Əfəndiyeva N. (2007) “Turizmin əsasları”, dərslik, Mars-Print nəşriyyatı, s.100
5. Köçərli M. “Müasir iqtisadiyyatda turizmin rolu”, məqalə, Azərbaycan qəzeti, 2013: s. 1, <http://anl.az/down/meqale/azerbaycan/2013/dekabr/340586.htm> adresindən alınıb.
6. Qafarov N. “Turizmin İqtisadiyyatı” dərslik, kooperasiya nəşriyyatı, 2013, s.170-177
7. Məhərrəmov V. (2019), “Turizmin təşkili”, dərs vəsaiti, s.90
8. Nəcəfova B. (2021), “Regionlararası Turizm Fəaliyyətinin Sosial-İqtisadi İnkişaf İstiqamətləri Və Təkmilləşdirilməsi Yolları” magistr dissertasiyası, UNEC, s.81
9. Ramazanlı A. “Azərbaycanda turizm sənayesi məhsullarının y aradılmasının əsas problemləri magistr dissertasiyası”, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, 2019: s.22
10. Salmanov İ. (2022), “Turizm bələdçiləri üçün lisenziya”, https://www.researchgate.net/publication/368283244_Mqal-TURIZM_BLDCLRI_UCUN_LISENZIYA
11. Süleymanov E. “Azərbaycanda turizmin inkişafının sosial-iqtisadi rolu, magistr dissertasiyası”, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, 2016, s.40

İngilis dilində:

12. Amirova S. (2020), “Gakh As A Tourism Destination”, p.214-217, https://www.researchgate.net/publication/352492163_Gakh_as_a_tourism_destinatio_n

13. Azerbaijan Tourism Board. (2022). Tourism Development Strategy in Azerbaijan.
14. Bawa M. I. M. (2015), “Tourism and regional development”, Senior Lecturer in Management, Department of Management, Faculty of Management and Commerce, South Eastern University of Sri Lanka, p. 114
15. Debski M., Niemczak N. (2015), “The Importance Of The Region’s Tourism Attractiveness In The Management Of A Hotel’s Promotional Activities” The Importance Of The Region’s Tourism Attractiveness In The Management Of A Hotel’s Promotional Activities, p.112-130
16. UNWTO. (2020). Sustainable Tourism for Rural Development.

İnternet resursları:

17. <https://azerbaijan-news.az/index.php/pdf/posts/detail/tufandag-qis-yay-turizm-istirahet-kompleksi-daha-diqqetcekendir-1650313909>
18. <https://stat.gov.az/source/tourism/>
19. <http://interfax.az/view/812933/az>
20. <https://www.toi.no/regional-development-and-tourism/>

Qrafiklərin siyahısı

Qrafik 1:Cinsiyyətiniz?.....	21
Qrafik 2:Yaşınız?	21
Qrafik 3:Təhsil səviyyəniz?	22
Qrafik 4:Təhsil aldığınız sahə?	22
Qrafik 5:Çalışdığınız sahə?	23
Qrafik 6:Əməkhaqqınız?.....	23
Qrafik 7:İl ərzində turizm məqsədi ilə neçə dəfə istirahətə gedirsiniz?	24
Qrafik 8: İstirahətinizi hansı ərazilərdə keçirməyə üstünlük verirsiniz?	24
Qrafik 9: İstirahətinizi harada keçirirsiniz?	25
Qrafik 10: Ölkə daxili turizmdə daha çox hansı turizm bölgəsinə səyahət edirsiniz?	25
Qrafik 11: Əgər seçiminiz Şəki-Zaqatala turizm bölgəsi olarsa bu regiondakı hansı rayon (şəhər) sizin üçün daha cəlbedicidir?	26
Qrafik 12: Hansı rayonda göstərilən xidmətlər sizi daha çox qane edir?	26
Qrafik 13: Hansı turizm rayon qiymətlər baxımından daha münasibdir?	27
Qrafik 14: Hansı rayonda turizm infrastrukturunu daha yaxşıdır?	27
Qrafik 15: Hansı rayondakı yerləşmə (gecələmə) müəssisələri sizi qane edir?	28
Qrafik 16: Hansı rayon əyləncə turizmi baxımından daha perspektivlidir?	28
Qrafik 17: Hansı rayonda kənd turizmi daha çox potensiala malikdir?	29